

SOVON

Nieuws

19e jaargang
oktober 2006

Het broedseizoen van 2005 leverde voor heel wat soorten **hoogtepunten** en **dieptepunten** op in de **BMP-reeks** sinds 1984. Vaak sluit deze ontwikkeling aan op de langetermijntrend, maar er zitten ook enkele afwijkende hoog- en laagvliegers tussen.

Dertig jaar inspanning van vele tellers heeft er voor gezorgd dat we nu voor de meeste **water- en wadvogelsoorten** over **betrouwbare trends** beschikken. Ook zijn er bruikbare gegevensreeksen samengesteld voor **Natura 2000-gebieden**, waar- onder vrijwel alle Nederlandse wetlands. Voor de beheerders van groot belang om te evalueren of de "instandhoudingsdoelen" worden gehaald en in hoeverre lokale gebiedsveranderingen de trends kunnen verklaren.

Nederland is een belangrijk overwinteringsgebied voor ganzen en Smienten. Boeren kunnen echter veel schade ondervinden wanneer de vogels hun honger stillen op "dure" gewassen als wintergraan of groenten. Om de toegenomen landbouwschade beter te kunnen controleren is in 2003 het zogenaamde **Beleidskader Faunabeheer** ontwikkeld. De **maandelijkse watervogeltellingen** spelen een belangrijke rol in de **evaluatie**.

CBS en SOVON hebben een methode ontwikkeld om de **vervroeging van de eileg** te volgen bij een groot aantal soorten, gebruikmakend van het NEM-meetnet Nestkaarten. Het vormt een onderdeel van het CBS-project '**Graadmeter Fenologie**', dat zoekt naar een methode om verschuivingen in de fenologie van verschillende soortgroepen (reptielen, dagvlinders, broedvogels) te gebruiken als graadmeter voor **klimaatveranderingen**.

En verder in dit nummer:

- **Gestreepte Strandloper: Amerika- of Siberiëganger?**
- **Eerste resultaten 'Jaar van de Veldleeuwerik'**
- **Specifiek: Arnoud B. van den Berg**

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout & Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.

Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden: Rob Goldbach, Adrie Hottinga.

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.

Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Zie www.sovon.nl/vereniging voor uw ledenraadsleden

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel
Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap. De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Scholeksters (Hans Gebuis)
Arnoud van den Berg (Guus van Duin)

Vlinders: pieken en dalen

Vier jaar geleden vergeleek ik op deze plaats de situatie bij de vlinders met die bij de vogels. Er leken verschillen en overeenkomsten te zijn. In dat nummer konden we het tijdig verschijnen in dat jaar van onze broedvogelatlas aankondigen. Welnu, deze zomer waren we getuige van het verschijnen van de nieuwe Atlas van de Nederlandse Dagvlinders, in dezelfde serie van de Fauna van Nederland. Konden wij wat betreft een goed onderbouwde trend in onze atlas voor veel soorten teruggaan naar de jaren zestig, de Vlinderstichting kan dankzij analyse van vooral museummateriaal teruggaan tot het begin van de vorige eeuw voor een reconstructie van de trend. Dat is een flink verschil. Er zijn ook overeenkomsten: de specialisten onder de vlinders hebben het moeilijk, zij die kunnen leven van de 'kroeg op de hoek', de vlinderstruik en ander moois, doen het nog redelijk. In ieder geval hebben we er weer een heel mooi naslagwerk bij: De Vlinderstichting, gefeliciteerd!

Jaren geleden had je bij SOVON in voor- en najaar een activiteitspiek, in zomer en winter konden dan de losse eindjes weer worden aangehaald. Die tijd is voorbij. In de zomer moeten we nu bijvoorbeeld achter de 'zomerganzen' aan. Daar hoort inmiddels zelfs nieuw beleid bij, waarvoor SOVON het uitgangsrapport heeft mogen schrijven. Het is spannend om te zien in welke richting de ontwikkeling gaat: worden de zomerganzen straks net zo gewoon als het zwart-bonte melkvee? Zijn ze voor de boer dan gewoon een productiefactor en voor natuurbeheerders graasmachines, vergelijkbaar met andere soorten vee? Of blijven we alleen maar denken in termen van schade, een heilloos en kostbaar pad?

Onlangs was over dit onderwerp een studiedag georganiseerd door het ministerie van LNV, waarbij nadrukkelijk de bedoeling was om eerst goed naar elkaars argumenten en onze feiten te luisteren. Maar binnen een paar uur werden de feiten al bijna vergeten en sprong ieder weer in de o zo bekende loopgraven.

Net als bij de predatiediscussie zal de discussie over die mooie zomerganzen de komende tijd weer een hoop heftige emoties gaan losmaken. Dat gebeurde bij deze studiedag eigenlijk al. Het is dan aan SOVON om bij de feiten te blijven, ook al gaan beide kampen er met jouw argumenten vandoor, dan wel wordt je als onderzoeker als niet onafhankelijk genoeg neergezet! Maar ik voorspel u: hier gaan we nog meer over horen! Want voorlopig krijgen we als land gewoon het aantal zomerganzen dat we blijkbaar verdienen.

Frank Saris

Agenda

Oktober

- (1) Tijd om uw broedvogelformulieren in te leveren of de digitale aanlevering eens te proberen
- (14) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

November

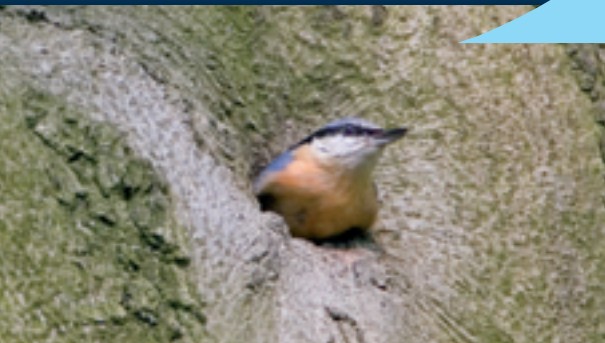
- (18) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (11) integrale Waddentelling
- (25) Landelijke Dag

December

- (15-1jan) PTT-tellingen
- (16) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (16-17) Tuinvogeltelling
- (18-1jan) wintervogeltelling

Januari

- (13) Midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (20) integrale Waddentelling

Boombklever. Foto: Pauline van Marle

BMP-Online

Ongeveer een derde van de BMP-gegevens is in 2005 via de homepage van SOVON digitaal ingeleverd. Dat is boven verwachting en alle tellers worden bedankt voor hun bijdrage (doorzettingsvermogen en geduld!). Ondanks enige kinderziekten kunnen we terugkijken op een succesvolle introductie. Heeft u al online gekeken naar de gegevens uit eerdere jaren en heeft u al grafieken uitgedraaid? Omdat bij het invullen tevens een controle plaatsvindt, ontvangen deze tellers geen computeruitdraai meer ter controle.

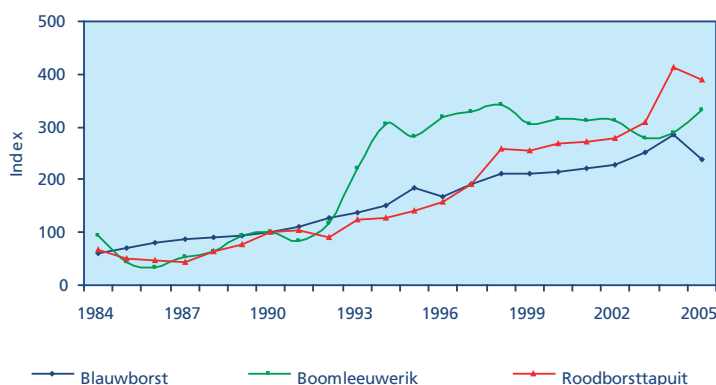
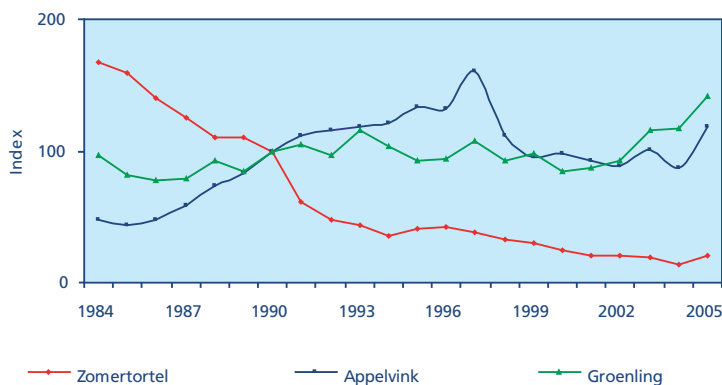
We willen BMP-tellers die de stap naar online nog niet gezet hebben uitnodigen om ook een poging te wagen. Misschien halen we dan in 2006 de 50%. Inleveren van gegevens op formulier blijft echter mogelijk. Nieuwe tellers moeten zelfs in het eerste jaar alles op papier inleveren. Tip: bij het invullen wordt bij elke soort om de hoogste broedcode gevraagd. Invullen hiervan is alleen gewenst bij plots vallend onder BMP Bijzondere Soorten en BMP Roofvogels en verder bij gegevens van Zeldzame broedvogelsoorten.

(linksonder)

Figuur 1. De gunstige ontwikkeling in 2005 vormt een uitzondering op de lange termijn trend (Zomertortel), sluit aan bij een recent ingezette toename (Groenling) of valt in de categorie fluctuaties (Appelvink).

(rechtsonder)

Figuur 2. Een jarenlange toename kan plotseling ombuigen. Hebben we bij de Blauwborst en Roodborsttapuit een keerpunt bereikt in 2005, net als bij de Boombleeuwrik in 1994?

BMP 2005: veel record-indexen

Het broedseizoen van 2005 leverde voor heel wat soorten hun hoogste of laagste scores op in de BMP-reeks sinds 1984. Vaak sluit deze ontwikkeling aan op de langetermijntrend, maar er zitten ook enkele afwijkende hoog- en laagvliegers tussen.

Hoogste en laagste indexen

Vrijwel elk BMP-jaar kent z'n hoog- en laagvliegers, maar in 2005 scoorden wel erg veel soorten hun hoogste of laagste indexcijfers ooit. Top-indexen zijn vastgesteld bij 23 soorten en daar zitten er bij die al jarenlang in de lift zitten, zoals Grauwe Gans (toename meer dan 5000% sinds 1984), Krakeend, Putter, Boombklever, Kleine Bonte Specht en Groene Specht (alle plus 200-400%). Minder spectaculaire of stapsgewijze toename laten Vink, Zwartkop, Grote Bonte Specht, Boompieper, Zanglijster, Geelgors en Rietgors zien, maar ze bereikten er in 2005 wel hun hoogste indexwaarden mee. Bij de Kuifeend, Groenling en Goudvink is het vooral de sprong van 14-26% van 2004 op 2005 die de indexen tot recordhoogte opstuwden.

Aan de onderkant van het scorebord haalden dertien soorten hun laagste indexwaarden ooit. Bij de Wielewaal, Matkop, Veldleeuwrik, Grutto, Kneu, Grauwe Vliegenvanger en Gele Kwikstaart is dit geen verrassing. Ze staan immers allemaal op de Rode Lijst. Verontrustend is wel dat de teruggang alsmat voortschrijdt. In 2005 bereikten ook de Scholekster, Kievit, Wulp, Witte Kwikstaart en Fluiter hun laagste indexwaarden ooit. Bij de eerste twee past het in het patroon van afnemende aantallen weidevogels. De Wulp heeft zich inmiddels ook bij dit rijtje aangesloten, want vrijwel uitsluitend in laagveengebieden gaat het deze jodelaars nog voor de wind. De oorzaak van de afnemende stand van de Fluiter is al jaren in nevelen gehuld.

Veranderingen 2004-05

Van de 107 bekeken vogelsoorten zijn er 18 die van 2004 op 2005 meer dan 10% afname

laten zien en 25 met meer dan 10% toename. De rest (64 soorten, 60%) zit in de midden-groep met veranderingen van minder dan 10%. De sterkste dalers en stijgers staan in tabel 1. Net zoals vorig jaar figureren de Sijs en Kruisbek in de uiteinden van de lijst, maar met een tegengestelde ontwikkeling. Was 2004 goed voor de Sijs en mager voor de Kruisbek, dit jaar is het precies andersom. Aanzienlijke terugval is er bij de Gele Kwikstaart, Tjiftjaf, Vuurgoudhaan, Kleine Barm-sijs en Blauwborst. Deze soorten haalden in 2004 juist een hoge score, maar die winst blijkt nu weer vervlogen. Op de Blauwborst na liggen de indexen van deze soorten alle onder de 89, met als laagste ongeveer 30 voor de Fluiter en Sijs. Bij de Blauwborst, en dat geldt ook voor de enigszins in aantallen teruggevallen Rietzanger en Dodaars, blijft de schade in 2005 beperkt: de indexen van deze drie zitten nog boven de 175.

De Zwarte, Groene, Grote Bonte en Kleine Bonte Specht wisten in 2005 winst te boeken, alle scoorden toenames van 10-20%. Ook andere bosvogels deden het goed zoals de Boombklever, Groenling, Goudvink en Appelvink. Ook de Zwarte Mees, jarenlang in mineur, wist zijn index op te krikken tot net boven de 100. Bij de Appelvink is de index sinds de toptijden halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw niet zo hoog geweest. Waarnemingen in de broedtijd van groepjes van 10 tot 30 Appelvinken ondersteunen dit.

Soorten met jaarlijkse fluctuaties, zoals Kwartel, Torenvalk en Ransuil, deden het in 2005 over het algemeen wat beter. Was het bij de Kwartel nog een vetpot met een index van 196 (alleen in 1989 en 1997 overtroffen), bij

Nieuwe BMP-ers in Fryslân

In het afgelopen voorjaar organiseerden SOVON-district Fryslân en de IVN-afdeling Leeuwarden een BMP-cursus. De cursus richtte zich op het inventariseren van moerasvogels. Nu in het Friese gewerk wordt aan de oprichting van een Moerasvogelmeetnet zijn nieuw opgeleide BMP-ers meer dan welkom. Van de 15 deelnemers ontvingen 13 op 3 juli jl. een diploma tijdens een boottocht door Fryslân's grootste laagveenmoeras Alde Feanen. De meeste van de gediplomeerde cursisten gaan volgend jaar aan de slag met broedvogelinventarisatie in Fries moerasgebied. Bovendien gaan o.a. SOVON en IVN volgend jaar opnieuw een team van nieuwe cursisten opleiden in het BMP! Belangstellenden kunnen contact opnemen met ondergetekende.

Romke Kleefstra (romke.kleefstra@sovon.nl)

de Torenvalk en Ransuil blijven de indexen onveranderd laag (64 resp. 36).

In 2003-04 konden we nog een mooi lijstje met toenemende Afrikatrekkers maken, in 2004-05 is daarvan niet veel meer over. Boerenwaluw, Nachtegaal en Sprinkhaanzanger deden het ook nu weer goed, maar de Rietzanger, Bosrietzanger, Grasmus, Snor en diverse andere soorten lieten het afweten. Opmerkelijk genoeg scoorden de Boomvalk en Snor vorig jaar niet goed, nu juist wel. Zoals zo vaak blijkt, zijn er meer factoren in het spel dan uitsluitend wel of niet overwinteren in Afrika.

Tabel 1. Procentuele verandering van landelijke BMP-indexen tussen 2004 en 2005 in vergelijking met de ontwikkeling in de afgelopen tien jaren. o is stabiel of fluctuerend.

	2004-05	1996-2005
Sterkste dalers		
Sijs	-81	-
Gele Kwikstaart	-32	-
Tjiftjaf	-26	-
Vuurgoudhaan	-23	o
Fluiter	-18	-
Kleine Barmsijs	-17	?
Blauwborst	-17	+
Kievit	-17	-
Grauwe Vliegenvanger	-15	-
Sterkste stijgers		
Boomklever	+20	+
Kleine Bonte Specht	+20	+
Grauwe Gans	+21	++
Groenling	+21	+
Boerenwaluw	+21	+
Sloebend	+22	o
Kuifeend	+26	+
Ransuil	+29	-
Wintertaling	+34	+
Appelvink	+36	-
Torenvalk	+36	-
Kwartel	+53	o
Kruisbek	+267	++

In 2005 viel het tijdens inventarisaties in naaldbos op dat Gekraagde Roodstaarten later in het seizoen, in juni, een tweede zangpiek hadden. Dat was tot tien jaar terug de gewoonte zaak, maar werd de afgelopen jaren weinig meer opgemerkt. Misschien heeft dit via een hogere waarneemkans tot meer territoria en daardoor tot een hogere index in 2005 geleid. In 2006 was dit ook het geval, dus we zijn benieuwd wat de index van 2006 gaat geven.

Past 2005 in de lange termijn ontwikkeling?

Een momentopname zoals in 2005 biedt lang niet altijd voldoende houvast voor de ontwikkeling op de lange termijn. De ontwikkeling in 2004-05 in vergelijking met die vanaf 1990 geeft bij 59% van de soorten een overeenkomstig beeld. Dat wil zeggen een toename, een afname of min of meer stabiel op zowel de lange termijn als tussen 2004 en 2005. Het meest duidelijk is dit bij soorten die al jarenlang toe- of afnemen of waarvan de stand al jaren in grote lijnen stabiel is. Eenduidige afname door de jaren heen en ook in 2005 zijn zien we bijvoorbeeld bij de Fluiter, Grauwe Vliegenvanger, Kneu, Grutto en Witte Kwikstaart en van toename bij de Kuifeend, Grauwe Gans, Boomklever en Putter. Vertegenwoordigers van de groep met een min of meer stabiele stand zijn onder andere Meerkoet, Bosrietzanger, Fuut, Kleine Karekiet en Koolmees. Tegengestelde ontwikkeling met afname op de lange termijn en toename in 2004-05 is geconstateerd bij 12% van soorten. Hier komen we onder andere fluctuerende soorten tegen zoals Ransuil en Torenvalk, maar ook Wintertaling, Sloebend en Boomvalk. Het tegenovergestelde deed zich voor bij 11% van de soorten. Toename op lange termijn en terugval in 2004-05 laten beide goudhanen, Blauwborst, Rietzanger en Dodaars zien. Bij de overige soorten zijn de verschillen gering.

BMP-ers worden bedankt voor hun bijdrage aan dit tweeëntwintigste BMP-jaar

Arend van Dijk

Het BMP valt onder het Netwerk Ecologische Monitoring van de overheid.

Nieuwe proefvlakken gewenst

Elk jaar publiceren we een lijst met Vogelrichtlijngebieden of landschapstypen waarvoor extra proefvlakken in het BMP het meest gewenst zijn. In Vogelrichtlijngebieden gaat het vooral om zogenaamde BMP-Bijzondere Soorten (zoals Dodaars, Boomleeuwierik, Rietzanger en Roodborst-tapuit), terwijl men elders ook met BMP-Alle Soorten uit de voeten kan. De lijst is de laatste jaren aanzienlijk korter geworden, met dank aan de vele nieuwe tellers! Wilt u van start gaan met BMP, kies dan bij voorkeur een gebied uit tabel 2; de BMP-coördinator zal u graag adviseren en u informatie of de handleiding toesturen.

Tabel 2. Grootste behoefte aan nieuwe BMP-proefvlakken per provincie, ingedeeld naar Vogelrichtlijn-gebied en type landschap. Het minimum aantal proefvlakken is tussen haken aangegeven.

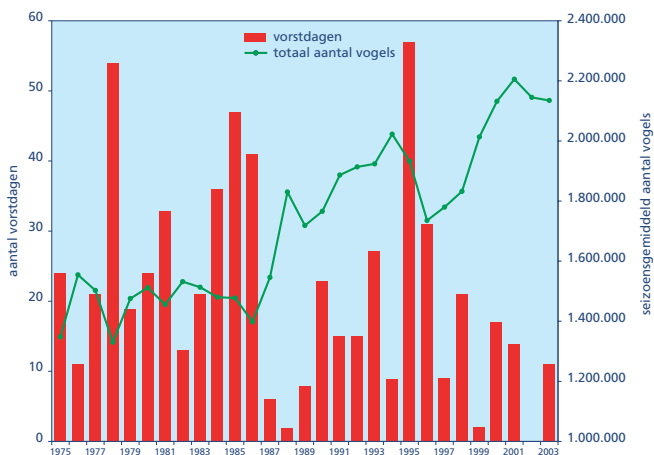
Friesland:	(2) moeras; Grote Wielen, Sneekermeer (1) moeras; IJsselmeerkust (2) akker op klei (2) akker op zand (2) bos; Waddeneilanden
Drenthe:	(3) akker; Veenkoloniën (1) naaldbos; Midden-Drenthe
Overijssel	(3) moeras; De Wieden (1) bos
Flevoland Gelderland	(2) bos en park (3) heide; Noord-Veluwe (3) bos; Noord-Veluwe
Utrecht N-Holland	(1) moeras; Vechtplassen (1) moeras/gras; Varkensland (1) akker; Wieringermeer
Noord-Brabant	(1) bos; Brabantse Wal (1) moeras; Weerter- en Budelerbergen (1) heide/hooftveen; Mariapeel & Deurnese Peel
Limburg	(1) heide; de Hamert (1) heide/hooftveen; Mariapeel & Deurnese Peel

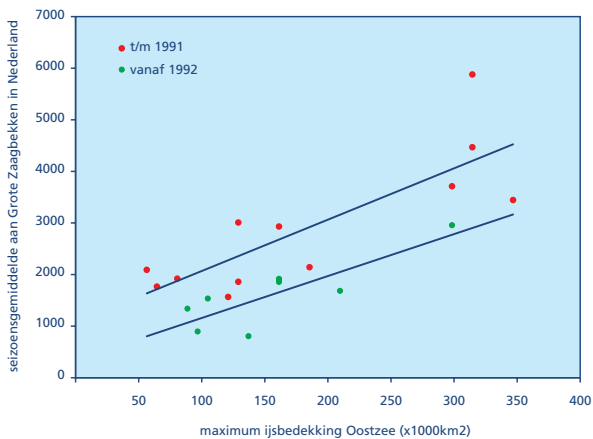
Grote Zaagbekken. Foto: Hans Gebuis

Klimaat of lokale voedselbeschikbaarheid? Watervogeltrends maken ontrafeling van sturende factoren mogelijk

Dertig jaar inspanning van vele tellers, en even zo grote inspanning van SOVON-medewerkers en andere betrokkenen om de telgegevens te verzamelen en te bewerken, hebben er voor gezorgd dat we nu voor de meeste water- en wadvogelsoorten over betrouwbare trends beschikken die teruggaan tot 1975. Als uitwerking van de Europese Vogelrichtlijn zijn er bovendien bruikbare gegevensreeksen samengesteld voor een groot aantal Natura 2000-gebieden, waaronder vrijwel alle Nederlandse wetlands. Voor de beheerders van die gebieden zijn de telgegevens van groot belang om te evalueren of de "instandhoudingsdoelen" worden gehaald en in hoeverre lokale gebiedsveranderingen de trends kunnen verklaren.

Figuur 1. Vergelijking van de totale aantallen van 54 soorten watervogels en het aantal vorstdagen per seizoen (KNMI).

Figuur 2. Gemiddeld aantal Grote Zaagbekken per seizoen in Nederland in relatie tot de maximale ijsbedekking op de Oostzee, voor en na de grootste afname van Spiering in het IJsselmeer. (Rode stippen t/m 1991; groene stippen vanaf 1992)

Omdat de landelijke trends zijn samengesteld op basis van minimaal acht maandelijke tellingen, hebben incidentele uitschieters relatief weinig invloed en is het goed mogelijk zulke relaties te leggen. Dat geldt zowel voor landelijk of internationaal werkende factoren (zoals klimaatveranderingen), als voor lokale veranderingen in bijvoorbeeld voedselbeschikbaarheid.

Zachtere winters, meer watervogels

Een invloed van klimaatveranderingen op de aantallen watervogels wordt al meteen gesuggereerd door een vergelijking van de trend van alle soorten samen en de strengheid van de winters in Nederland (figuur 1). Behalve de geleidelijke opwarming zoals die wereldwijd plaatsvindt, hebben we in Nederland sinds eind jaren tachtig aanzienlijk meer zuidwestenwinden in de maanden januari tot en met maart. Zuidwestenwind betekent in de winter relatief hoge temperaturen, en daardoor zijn de winters sindsdien zachter dan voorheen. Dat gaat samen met een geleidelijke toename van het aantal vogels, uiteindelijk met bijna de helft. De twee strenge winters van midden jaren negentig resulteren alleen in een tijdelijke terugval.

De klimaatveranderingen die zich in Nederland voordoen, gelden in grote lijnen ook voor de rest van Noordwest-Europa. Terwijl het aantal vogels in Nederland in het algemeen toeneemt, wellicht als gevolg van verhoogde winteroverleving en mogelijk ook voor ons land gunstigere windrichtingen in de trektijd, kunnen sommige soorten in Nederland juist afnemen doordat ze dichterbij de noordelijke broedgebieden blijven overwinteren. Zo zorgen de zachte winters voor minder ijsbedekking in de Oostzee,

waardoor mogelijk bijvoorbeeld minder zaagbekken naar Nederland komen.

Viseters en Spiering

Het aantal zaagbekken lijkt echter vooral te worden beïnvloed door het voedselaanbod in Nederland. Een forse afname van de hoeveelheid Spiering die zich begin jaren negentig in het IJsselmeer manifesteerde, blijkt bijvoorbeeld van grote invloed te zijn geweest op het aantal Grote Zaagbekken dat in Nederland verblijft. In figuur 2 is in het verband tussen de ijsbedekking op de Oostzee en het aantal Grote Zaagbekken in Nederland onderscheid gemaakt tussen de jaren voor en na de afname van Spiering (geconcentreerd in 1992). Hieruit blijkt dat sinds de afname van Spiering gemiddeld over het seizoen ongeveer duizend Grote Zaagbekken minder in Nederland verblijven, ongeacht de ijsbedekking op de Oostzee. In de maand met maximale aantallen betekent dit 5000 vogels minder. In zachte winters is nog maar ongeveer de helft van de vroegere aantallen Grote Zaagbekken in Nederland aanwezig. Nagenoeg de hele landelijke afname van deze soort lijkt daarmee op het conto van het voedselaanbod in het IJsselmeergebied te moeten worden geschreven. De invloed van klimaatveranderingen lijkt vooralsnog beperkt.

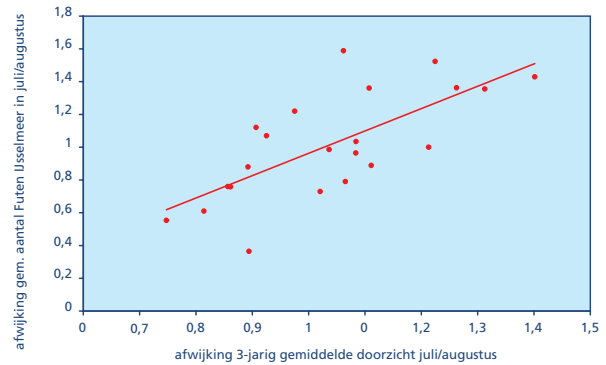
De conclusie over het belang van het voedselaanbod wordt versterkt doordat ook de meeste andere viseters in het IJsselmeergebied in aantal zijn afgenomen. De aantallen Nonnetjes en Futen, maar ook Dwergmeeuwen en Zwarte Sterns, zijn eveneens gerelateerd aan de hoeveelheid Spiering. In sommige jaren zijn andere vissoorten van belang; jaren met abnormaal grote hoeveelheden jonge Baars en Pos laten bijvoorbeeld verhoogde aantallen Futen zien. Ook veranderingen in de vangbaarheid van de vis spelen een rol. Dezelfde klimaatmechanismen

die zorgen voor warme winters, zorgen onder invloed van veranderingen in windrichting waarschijnlijk ook voor verminderd doorzicht van het IJsselmeerwater in augustus. In de jaren negentig werden in het oostelijke deel van het IJsselmeer veelal doorzichtwaarden van minder dan 40 cm bereikt. Juist dan, in de ruitijd, zijn de aantallen Futen in het gebied het grootst. In die tijd wordt een groot deel van de fluctuaties rond de algemene trend (die dus waarschijnlijk vooral wordt gestuurd door de afname van Spiering), verklaard door jaar-op-jaar verschillen in doorzicht gedurende deze periode (figuur 3).

Afname voedselrijkdom

Een ander belangrijk proces dat zich in het IJsselmeergebied afspeelt, de vermindering van de voedselrijkdom van het water, heeft eveneens effect op het doorzicht en de sei-

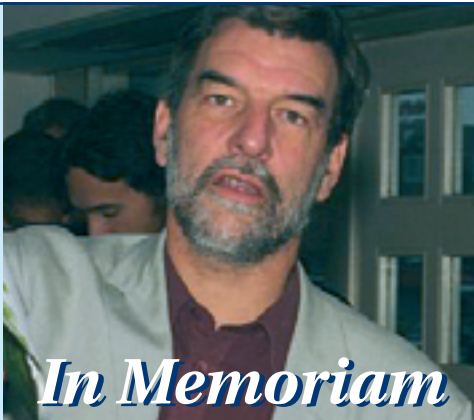
zoenspatronen daarin. Waarschijnlijk speelt deze afname bovendien een rol als één van de oorzaken van de afname van de Spiering. In opdracht van Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, die de populaties van deze vogels op grond van de Vogelrichtlijn in stand moet houden, worden op het ogenblik de oorzaken van de veranderingen in vogel- en vispopulaties in het IJsselmeergebied onderzocht. Het ontrafelen van lokale factoren, zoals veranderende voedselrijkdom, en (inter)nationaal opererende factoren als klimaatveranderingen is daarbij belangrijk, omdat daarmee duidelijker wordt in hoeverre de beheerder in zijn gebied met maatregelen kan bijsturen. De watervogeltellingen blijken in het algemeen van een zodanige kwaliteit dat ze een solide basis voor zulke analyses vormen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat, zoals bij het hier gebruikte voor-

Figuur 3. Relatie tussen het aantal Futen op het IJsselmeer in juli en augustus, en het doorzicht in die maanden (weergegeven is de afwijking ten opzichte van de omliggende jaren).

beeld van de Fuut, niet alleen trends, maar ook fluctuaties en afwijkingen in die trends met behulp van andere gegevens verklaard kunnen worden. Bij gebrek aan andere gegevens levert trendinformatie van watervogels dan ook vaak uitstekende indicaties op voor veranderingen in het betreffende gebied.

Ruurd Noordhuis
Rijkswaterstaat, RIZA

In Memoriam Adrie de Gelder

Met ontzetting vernamen bestuur, managementteam en personeel van SOVON het plotselinge overlijden van Adrie de Gelder (52) op 16 juli jl. Hij was met zijn vrouw en een van zijn kinderen op vakantie in de Oekraïne, alwaar hij actief betrokken was bij een aantal vogelbeschermingsactiviteiten.

We hebben Adrie leren kennen als een aimabele en bedachtzame man die altijd bereid was bruggen te slaan tussen bescherming en onderzoek. Een echte en breed georiënteerde vogelaar ook, die met belangstelling kennis nam van de verrichtingen van SOVON. We zullen met respect terugdenken aan hetgeen hij voor ons heeft betekend. We wensen familie en Vogelbescherming Nederland de komende tijd veel kracht toe.

Frank Saris, directeur SOVON Vogelonderzoek Nederland

Steenuil zoekt boerenerf

Twee felgele ogen kijken je indringend aan. Is het angst, of nieuwsgierigheid? Misschien wel een zoekende blik. Want steeds vaker zoekt de Steenuil geschikt leefgebied. En vaak tevergeefs. Tijd dus om deze pechvogel van de Rode-Lijst actief te gaan helpen. Daarvoor slaan vier partijen hun handen ineen: Vogelbescherming Nederland, Landschapsbeheer Nederland, SOVON en het Steenuilenoverleg Nederland STONE. Samen met de mensen die buiten wonen, en graag iets voor de natuur doen. Want het is juist de directe omgeving van boerderijen en buitens, die steenuilvriendelijker gemaakt kan worden. Daarvoor is een handzaam boekje gemaakt, waarin dat allemaal overzichtelijk is beschreven en geïllustreerd. Steenuil onder de pannen, heet het. Met als centrale boodschap: zorg voor variatie op het erf, dan komt het met de steenuil wel weer goed.

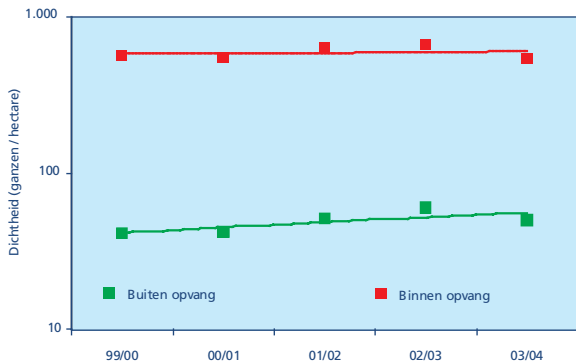
Meer weten? Kijk op:
www.steenuil.nl
www.vogelbescherming.nl
www.landschapsbeheer.nl
www.sovon.nl

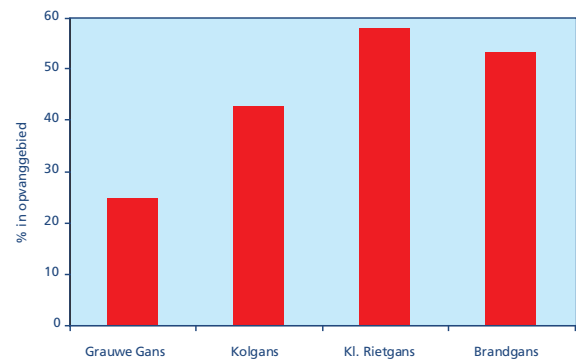
SOVON brengt winterganzen in kaart

Nederland is binnen West-Europa een zeer belangrijk overwinteringsgebied voor ganzen en Smienten. Het boerenland speelt daarbij een belangrijke rol in de voedselvoorziening. Boeren kunnen echter veel schade van grazende vogels ondervinden, vooral wanneer de vogels hun honger ook stillen op "dure" gewassen als wintergraan of groenten. Om de toegenomen landbouwschade beter te kunnen controleren is in het najaar van 2003 nieuw beleid ontwikkeld: het zogenaamde Beleidskader Faunabeheer. De maandelijkse watervogeltellingen spelen een belangrijke rol in de evaluatie van het project. Als extra worden binnen dit project in opdracht van Alterra groepen ganzen ingetekend op kaart.

Grauwe Ganzen in veld met suikerbieten.
Foto: Berend Voslamber

Figuur 1. Dichtheden van ganzen in opvanggebieden en buiten opvanggebieden. Dichtheid in gansdagen per hectare per winter.

Figuur 2. Percentage van vier ganzensoorten dat binnen de opvanggebieden werd opgevangen in de winter 2005/06.

Beleidskader Faunabeheer

Het Beleidskader is tot stand gekomen na overleg tussen vertegenwoordigers van het Ministerie van LNV, Interprovinciaal Overleg (IPO), Land- en Tuinbouworganisatie Nederland (LTO), Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging (KNJV) en Vogelbescherming Nederland. Het Beleidskader steunt op twee belangrijke uitgangspunten. Enerzijds streeft het naar een duurzame staat van instandhouding van overwinterende ganzen en Smienten, als uitvloeisel van de internationale verantwoordelijkheid van Nederland voor beschermde soorten (Vogelrichtlijn). Anderzijds geeft het aan dat de omvang en toename van de schade als gevolg van overwinterende ganzen en Smienten nu zodanig omvangrijk is, dat maatregelen noodzakelijk zijn. Om de schade door overwinterende ganzen en Smienten aan de landbouw te beperken, en tegelijkertijd de duurzame instandhouding van de soorten te waarborgen, wordt vanaf najaar 2005 80.000 hectare opvanggebied aangewezen voor Kolgans, Grauwe Gans, Smient, Brandgans en Kleine Rietgans. Om de schade buiten de opvanggebieden ook daadwerkelijk te verminderen, zal optimaal gebruik gemaakt moeten worden van het lerend vermogen van de dieren. Dit betekent: binnen de gebieden zo veel mogelijk rust en voldoende voedselaanbod waarborgen, en buiten de opvanggebieden zorgen voor actieve verjaging. Er zijn aanwijzingen dat afschot van enkele dieren tijdens het verjagen ("aan verjaging ondersteunend afschot") voor dit doel effectief is. Afschot wordt dus als verjagingsmiddel ingezet, maar er mag alleen op Kolgans, Grauwe Gans en Smient daadwerkelijk worden geschoten. Kleine Rietgans en Brandgans zijn bij het Beleidskader betrokken omdat ze vaak in gemengde groepen voorkomen.

In alle provincies zijn inmiddels ganzenopvanggebieden aangewezen. Per provincie is op www.sovon.nl (onder onderzoek/ganzen) een lijst te vinden van alle opvanggebie-

den. De exacte begrenzing van elk opvanggebied is te zien op een kaartje, en er wordt informatie gegeven over de ganzensoorten en -aantallen. Per provincie wordt ook informatie gegeven over de aanwijzingsprocedure, ontheffingen, regels en andere zaken met betrekking tot de opvanggebieden (die kunnen per provincie verschillen). De ligging en begrenzing van de gebieden zullen waarschijnlijk dit najaar nog worden aangepast; zodra nieuwe gegevens zijn ontvangen zal de website worden geactualiseerd.

Evaluatie

Voor de evaluatie van het beleidskader is een omvangrijk monitoringprogramma opgezet dat wordt uitgevoerd door Alterra. Binnen dit project werken naast SOVON ook de onderzoeksbureaus Bureau Waardenburg en Altenburg & Wymenga mee. Gedurende vier winters worden de gegevens van ganzen en zwanen tijdens de maandelijkse tellingen onderscheiden naar "binnen opvanggebied" en "buiten opvanggebied". De meeste tellers doen dit via kaarten waarop ze tijdens het veldwerk alle groepen ganzen en zwanen intekenen. Deze kaarten worden vervolgens gedigitaliseerd. Doel is om na te gaan welk deel van de vogels zich in de opvanggebieden concentreert en of dit in de loop van de tijd onder invloed van verjaging in andere gebieden verandert. Het eerste seizoen zit er inmiddels op en enkele voorlopige resultaten zijn beschikbaar. Hier gaan we in op de resultaten die volgen uit het deel dat door de tellers van SOVON wordt uitgevoerd. Tegelijk is met behulp van gegevens uit voorgaande seizoenen gekeken welke aantalsontwikkelingen opvanggebieden en niet-opvanggebieden hebben doorgemaakt. Omdat de opvanggebieden nog niet helemaal 1:1 overlappen met de telgebieden en nog geen groepen werden ingetekend, geven deze analyses over voorgaande jaren nog geen verfijnd beeld; zijn ze eerder indicatief voor wat verwacht mag worden. Wat als eerste opvalt is dat een groot deel van de aangewezen opvanggebieden ook goede

ganzengebieden zijn: de dichtheid aan ganzen is er vele malen hoger als buiten de opvanggebieden (figuur 1). Dat is natuurlijk niet verwonderlijk, omdat de opvanggebieden nu eenmaal daar zijn aangewezen waar zich ook grote concentraties bevinden. Frappant is dat de dichtheden in opvanggebieden al een aantal jaren onveranderd zijn (figuur 1). Dat kan een aanwijzing zijn dat ze de grenzen van hun capaciteit hebben bereikt. Een eerdere analyse van een veel kleiner aantal opvanggebieden wees al in een vergelijkbare richting (zie rapport Watervogels in Nederland in 2001/02, SOVON-monitoringrapport 2004/01). Verder onderzoek zal moeten uitwijzen in hoeverre dergelijke gebieden nog verjaagde vogels van elders kunnen opvangen.

Van de tellingen uit de winter van 2005/06, het eerste seizoen dat de evaluatie echt van start ging, zijn ondertussen de meeste gegevens verwerkt. Deze voorlopige (!) gegevens wijzen er op dat lang niet van alle soorten een even groot deel in de opvanggebieden werd geteld (figuur 2). Van de Kleine Rietgans en de Brandgans bevond zich ruim de helft van alle vogels binnen de opvanggebieden. Van de twee andere soorten was dat minder; Grauwe Gans (ca. 25%) en Kolgans (ca. 45%). Bij deze gegevens dient men zich te realiseren dat hier de Vogelrichtlijngebieden nog buiten beschouwing zijn gelaten. In sommige Vogelrichtlijngebieden worden ook aanzienlijke hoeveelheden ganzen opgevangen. In de komende maanden zullen de gegevens van 2005/06 verder worden gecompleteerd en geanalyseerd. De resultaten zullen te zijner tijd in een afzonderlijke rapportage worden vastgelegd, die ook aan alle waarnemers beschikbaar zal worden gesteld.

Berend Voslamber & Henk van der Jeugd

Overzomerende ganzen in Nederland op het Zomerganzen symposium

Op 12 september j.l. werd er door het ministerie van LNV een symposium georganiseerd waar de problematiek rond zomerganzen op de agenda stond. Centraal binnen het symposium werd het rapport *Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei?* besproken. Dit rapport werd in de loop van 2005 en voorjaar 2006 door SOVON geschreven. Centraal staat de beschikbare kennis over broedende ganzen zowel binnen als buiten Nederland. Zo worden de recente aantallen, verspreiding en trend van alle broedende ganzensoorten in ons land gegeven. Daarnaast zijn er een aantal hoofdstukken opgenomen over de voor- en nadelen van ingrepen in de verschillende populaties. Ook de mogelijkheden en onmogelijkheden van de ingrepen passeren de revue. Eén van de belangrijkste figuren in het rapport is die waarin de groei van Grauwe Ganzen populaties met en zonder het schudden van eieren wordt gepresenteerd. Er blijkt geen enkel effect, terwijl er vaak op zeer grote schaal (1000-en) eieren vernietigd worden. Ook het effect van jacht is op zijn minst onduidelijk. Uit het buitenland zijn gegevens beschikbaar over onder andere Canadese en Sneeuwganzen waarbij vaak een zeer groot deel van de populatie (70% of meer) geschoten lijkt te kunnen worden zonder dat dit effect heeft op de groei ervan. Zeker wanneer populaties in de groeifase zitten (zoals vrijwel alle ganzenpopulaties in ons land) is er een zeer grote inspanning nodig, waarbij meerdere ingrepen tegelijkertijd dienen plaats te vinden, om de populatiegrootte terug te dringen. Dit vereist niet alleen op korte termijn een grote tijds- (en dus geld) investering, maar ook in de toekomst zullen

maatregelen steeds moeten worden gevolgd om enig effect te sorteren.

Een minder dure eenmalige ingreep die, in ieder geval regionaal, enig effect lijkt te hebben is het ingrijpen in het habitat van de ganzen. Vooral als er minder geschikt opgroei gebied voor de jongen beschikbaar komt, wordt de productie van jongen behoorlijk aangepakt. Verruiging of verschraling van de opgroei gebieden, die als regel bestaan uit bemeste graslanden direct grenzend aan water, zorgen voor een veel lagere overleving van kleine jongen. Naast het gebrek aan goed voedsel zorgen vooral verruigde weilanden voor een veel grotere kans op predatie door zowel vossen als kraaien en roofvogels.

In zijn algemeenheid werd het SOVON-rapport degelijk en goed bruikbaar voor het uitwerken van verder beleid rond de bij ons broedende ganzen genoemd. Inmiddels heeft de minister gemeend de Grauwe Gans toch op de vrijstellingslijst te moeten plaatsen. Terecht stelt hij op basis van het SOVON-rapport dat de Grauwe Gans voor het overgrote deel van de landbouwschade zorgt. Hij stelt ook dat SOVON een gebiedsgerichte aanpak voorstaan, en dat die wordt overgenomen in de concept- beleidshandreiking. Hij neemt echter zelf het besluit de Grauwe Gans toch op de landelijke vrijstellingslijst te plaatsen, omdat hij denkt dat dit de enige adequate oplossing is. Die beslissing vloeit niet rechtstreeks voort uit het SOVON-rapport en dat is ook niet wat de minister wil doen voorkomen.

Oehoebeschermers gevraagd

Jaarlijks broeden er in Nederland 4-5 paar Oehoes, het merendeel in Limburg.

Ervaringen uit het verleden hebben geleerd dat het nodig is om de nestlocaties gedurende het broedseizoen nauwlettend in de gaten te houden. Jaarlijks bleek er op verschillende locaties iets aan de hand te zijn, waardoor meerdere broedsels bedreigd werden.

In samenspraak met Vogelbescherming Nederland is daarom een beschermingsplan geschreven en zijn er wat financiën vrijgemaakt om de oehoebeschermering gestructureerd aan te pakken. Hiervoor worden verscheidene typen vrijwilligers gezocht.

Voor de bekende broedlocaties worden 'oehoeders' gezocht, die regelmatig een broedplaats bezoeken, zodat bij onregelmatigheden, verstoring en calamiteiten snel kan worden opgetreden. Verder

worden er ook inventarisatiemedewerkers gezocht die potentieel geschikte en nieuwe locaties op gestandaardiseerde wijze gaan onderzoeken op de aanwezigheid van Oehoes. Voor de provincie Limburg wordt bovendien een coördinator gezocht die zowel de inventarisatiemedewerkers als de 'oehoeders' aanstuurt en indien nodig contact opneemt met de terreineigenaren en de Provincie, om beschermingsmaatregelen te treffen.

Voor alle drie de functies is een onkostenvergoeding gereserveerd.

Voor nadere inlichtingen en opgave:
Gejo Wassink (Landelijk coördinator Oehoebeschermering),
 Europaweg 40a, 7137 HN Lievelede (0544-467034;
 e-mail: gejowassink@hetnet.nl)

Pimpelmees. Foto: Philip Friskorn

Nestkaarten als graadmeter van klimaatverandering

Dat vogels de laatste decennia door gestegen temperaturen vroeger zijn gaan broeden, is afgelopen jaren uit verschillende onderzoeken naar voren gekomen. Binnen het NEM is dit bijvoorbeeld vastgesteld voor Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger. De eilegdata van deze soorten, berekend met gegevens uit het Meetnet Nestkaarten van SOVON en CBS, staan al enkele jaren in het Milieu- en Natuurcompendium (www.natuurcompendium.nl), onder 'effecten van klimaatverandering'.

Het risico bij dergelijke berekeningen over een enkele soort is dat de werkelijke oorzaak voor een waargenomen vervroeging een andere is dan de temperatuur. Het verhaal wordt sterker wanneer de vervroeging zich bij meer soorten blijkt te voltrekken. Om dit te onderzoeken, hebben CBS en SOVON een methode ontwikkeld om de (vervroeging van de) eileg te volgen bij een groot aantal soorten, gebruikmakend van het NEM-meetnet Nestkaarten. Het vormt een onderdeel van het CBS-project 'Graadmeter Fenologie'. Hierbij wordt gezocht naar een methode om verschuivingen in de fenologie van verschillende soortgroepen (reptielen, dagvlinders, broedvogels) te volgen als graadmeter voor klimaatveranderingen. Deze graadmeter wordt dit jaar opgenomen in de verplichte rapportage van Nederland in het kader van de Conventie voor Biodiversiteit.

Zangvogels

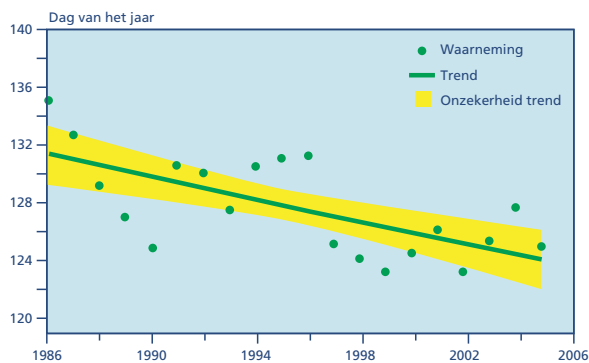
In het meetnet Nestkaarten worden de broedgegevens van tientallen vogelsoorten op speciale kaarten geregistreerd. Door de nesten regelmatig te bezoeken, kan een schatting worden gemaakt van de dag waarop de eerste eieren gelegd zijn. Voor sommige soorten, vooral zangvogels, bestaan tijdreeksen van bijna 30 jaar. Deze categorie van

vogels is bijzonder geschikt voor het ontwikkelen van een Graadmeter Fenologie, niet alleen vanwege de hoeveelheid beschikbare gegevens, maar ook omdat deze soorten naar verwachting gevoelig zijn voor temperatuurveranderingen. Vrijwel alle zangvogels zijn immers op zijn minst gedurende een deel van de levenscyclus afhankelijk van insecten, en die reageren doorgaans nogal direct op temperatuur. Zo wordt algemeen aangenomen dat de vervroeging bij Pimpelmees en Bonte Vliegenvanger een reactie is op het vroeger optreden van insectenpieken.

Vervroeging berekenen

De graadmeter is gebaseerd op gemiddelde eilegdata per soort per jaar. Dit gemiddelde is alleen berekend wanneer per soort per jaar van minstens 10 nesten bruikbare kaarten beschikbaar waren. Dit vormt de ondergrens; het aantal beschikbare nestkaarten loopt bij bepaalde soorten op tot meer dan 1000 per jaar. Bij minder dan 10 nestkaarten is de eilegdatum via een statistisch model geschat vanuit data van andere jaren en soorten. Nadat alle gaten in het bestand op deze manier gevuld zijn, kan de gemiddelde eilegdatum over alle soorten berekend worden. In de figuur is te zien dat over de periode 1986-2005 de gemiddelde eilegdatum bij 45 soorten met zo'n 7 dagen is vervroegd. Dit komt aardig overeen met de geconstateerde vervroeging bij reptielen en dagvlinders. Door het grote aantal soorten dat meedoet, levert het Meetnet Nestkaarten een belangrijke bijdrage aan de Graadmeter Fenologie. We hopen hiermee de effecten van klimaatverandering op de natuur op de voet te kunnen volgen. Het jaar 2006, met zijn koude voorjaar, is in dat opzicht spannend.

Frank Willems & Leo Soldaat (CBS)

Figuur 1. Gemiddelde eerste legdatum van 45 soorten zangvogels in 1985-2005

Komend jaar: Soort van de maand

Er zijn duizenden vrijwilligers actief om planten en dieren in Nederland te tellen. Deze gegevens zijn van groot belang voor natuurbeheer en beleid. Hoewel dit een belangrijke drijfveer voor sommige vrijwilligers vormt, is het plezier van het in de natuur zijn vaak toch het voornaamste. Lang niet altijd komen de gegevens verder dan het eigen notitieboekje. Om alle natuurliefhebbers zover te krijgen dat zij hun waarnemingen doorgeven, is het project 'Soort van de maand - op stap en tellen in de natuur -' ontwikkeld. Door samen met de Natuurkalender en WILDzoekers een laagdrempelig waarnemingsproject uit te voeren, worden veel natuurliefhebbers in Nederland attent gemaakt op natuurwaarden in hun directe omgeving, komen er veel gegevens binnen over de verspreiding van bepaalde soorten

en komt men in aanraking met de in Nederland actieve organisaties die natuurgegevens verzamelen en deze gebruiken voor onderzoek en bescherming.

Maandelijks zal een soort in de schijnwerpers worden gezet per groep (hogere planten, paddestoelen, mossen, ongewervelden, amfibieën, zoogdieren etc.). Bij de selectie spelen criteria als herkenbaarheid, verspreiding, vindbaarheid en indicatorwaarde (wat zegt de soort over de natuurwaarde van een gebied) een belangrijke rol.

Door een intensieve campagne, met behulp van verwante organisaties en de pers, worden zo veel mogelijk mensen op de hoogte gesteld van de actie. **Houdt de SOVON-site in de gaten.**

Guus van Duin, zelf enthousiast vogelaar, is journalist bij Trouw en sinds 1998 freelance medewerker aan SOVON-Nieuws.

Arnaud van den Berg. Foto: Guus van Duin

Uit 1952 ja, maar leeftijd vind ik geen prettig onderwerp. Je hoopt dat je oneindig door kunt gaan met vogelen, met een eindeloze lijst. Onbewust voel je dat daar een eind aan komt. Ik merk zelf gelukkig nog niks, maar om me heen vallen mensen weg. Het is jammer dat men het zo bedacht heeft, dat het zo moet lopen.

Arnaud B. Waar staat de B voor?

Voor Bernard, zonder h, dus niet naar de prins. Een poging om verwarring te voorkomen. Arie van den Berg, Staatbosbeheer medewerker, bekend van onder meer de Kroeskoppelikaan, stond in een jaarverslag van de CDNA als 'de wijlen A. van den Berg'. Prompt kreeg ik allerlei geschokte reacties.

Je vooropleiding

Van mijn ouders heb ik de belangstelling voor de natuur niet. Die konden nog geen merel herkennen. Hoewel mijn moeder wel van boerenafkomst was. Een neef, een zoon van de broer van mijn vader, heeft een dikke pil geschreven over de flora van de Achterhoek. Dus er zit ergens wel iets in, maar hoe het er gekomen is, geen idee. De Van den Bergjes hebben ook niet zo'n sterke familieband. Ik zat op het Kennemer Lyceum, waar Jac. P. Thijssen voor de oorlog les gaf. Van Thijssen heb ik niet veel gemerkt, want die werd min of meer geboycot vanwege zaken die in de tweede wereldoorlog hebben gespeeld. Dat was actueel in mijn tijd, misschien is het intussen al weer rechtgezet. Mensen hebben het nu wat vergoelikt, zeggen dat hij naïef was. Daarna ging ik biologie studeren aan de Vrije Universiteit, omdat ik de naam Voous kende. Ik heb overigens geen NJN-achtergrond. Kwam er wel even bij, maar ben ook weer hard weggehouden. Het was een kampje op Schier. Waarom ik zo schrok? Dat gedoe met zo'n grote pot eten. Dat

SPECIFIEK...

Hij bewerkte onder meer de vogelgids van Lars Jonsson en de ANWB-bestseller Vogels van Europa. Mondiaal vogelkenner, ringer, fotograaf, geluidenman en al ruim een kwarteeuw hoofdredacteur van Dutch Birding. Arnoud B. van den Berg, een sociale einzelgänger (uit 1952): 'Je kan heel veel leuke dingen doen met vogels. Ik kan het iedereen aanraden.'

eten vond ik wel prettig, maar die liedjes van Dylan die iedereen mee moest zingen niet. Ik ben voortijdig vertrokken.

Kampvuren en gitaren zijn niks voor jou?

Ach jawel, maar niet om zelf aan mee te doen. Ik ben een beetje solistisch. Die vogelhobby heb ik al vroeg ontwikkeld. Je woont hier in Santpoort natuurlijk heel mooi, zo aan de rand van de duinen. Na schooltijd liep ik daar rond. Edward van IJzendoorn zag ik er wel, maar die was een paar jaar ouder. Hij woonde een straat verderop en later heb ik veel met hem gevogeld. Je had hier de Haarlemse vogelwerkgroep, maar daar ging ik ook niet mee op stap. Ik had wel huisdieren, honden en een schildpad. Die laatste loopt nog steeds in mijn tuin rond en is nu 52. Mijn laatste hond is een paar maanden terug overleden. Jammer, het was een schitterend beest.

Van mijn moeder kreeg ik een kijker. De befaamde PMC 7x50 van Albert Heijn. De Premie van de Maand-Club, zegeltjes plakken. En het vogelboekje 'Wat vliegt daar'. Dat ging niet echt geweldig. Ik weet nog dat ik mijn eerste Kramsvogel als Heggenmus determineerde, of andersom. Die plaatjes leken erg op elkaar. 'Zien is kennen' leerde ik uit mijn hoofd. Dat had ik beter niet kunnen doen.

De klassiekers: 'Wat vloog daar' en 'Zien is leuker'.

Daarna kwam de Peterson, 'de Kist'. Op mijn achttiende werd het echt serieus, toen had ik mijn rijbewijs. Mijn vader gebruikte de auto overdag en ik reed er in van 's avonds tot 's ochtends vroeg. Hij werd 24 uur per dag gebruikt. Dan ging je ook wel naar goeie soortjes toe, naar de Grote Rivieren en zo. Zelf zoeken, want je had nog niet van die mooie meldsystemen. Die kwamen pas door Dutch Birding.

DBA

DUTCH
BIRDING
VOLUME 19 • NOVEMBER 2006

Dat in 1979 begon.

In 1978 kregen we het idee. Iedereen heeft zo zijn eigen verhaal, maar ik zat met Frank Rozendaal en mijn vriendin Cecilia Bosman in India voor gierenonderzoek. Daar ben ik twee keer een halfjaar geweest. Onderweg bepraat je van alles, over hoe het beter kan. Je had het Vogeljaar en Limosa, die schoten allebei tekort. Als voorbeeld had je British Birds en vooral Birding, van de American Birding Association. Zoiets moest het worden. Toen was de naam, Dutch Birding Association, snel gevonden. Ongecompliceerd, niet al te schijnheilig.

Schijnheilig?

Bij Vogelbescherming was het 30 jaar geleden nog politiek om het kijken naar vogels niet te stimuleren, dat leverde alleen maar verstoring op. Veel vogels kijken en naar zeldzame vogels gaan was nergens goed voor. De gedachte dat het populariseren van vogels kijken juist heel erg belangrijk is om politiek wat meer gedaan te krijgen, bestond eigenlijk nog niet.

Hoe kwam Dutch Birding van de grond?

Het eerste nummer is in een avond in elkaar getypt. Ik kan me een vergadering herinneren in mijn studentenflat, Uilenstede 40 in Amsterdam. De eerste penningmeester woonde daar ook, Kees Klaver. Geen idee hoe het met die jongen gaat, hij deed iets met steenuilenkasten. Het eerste gestencilde nummer legden we ook neer in de hut langs de Knardijk en in het paviljoen bij de Zuidpier van IJmuiden. Er kwam aardig wat respons, er was duidelijk behoefte aan dat soort informatie. Over een recente influx van Geelsnavelduikers, en een Steenarend in de Wieringermeer. Er stonden ook wel ondeugende dingen in, zoals het doodknuppelen van een Geelsnavelduiker door de mensen van het Zoologisch Museum in Amsterdam. Er was

A

gelijk ook veel oppositie. Maar mensen deden ook stiekem. Professor Voous was erg op Dutch Birding tegen. Maar hij schreef ons ook een grappig briefje: dat hij het tijdschriftje graag wilde ontvangen, maar niet als lid bekend wilde staan. Later raadde hij buitenlanders aan zich te abonneren.

Wat werd je hoofdvak bij Voous?

Ik heb het ecologisch gierenonderzoek dat Kruuk in Afrika deed, in India herhaald. Het ging erom hoe al die verschillende Gyps-soorten met elkaar om voedsel concurreerden. Destijds zag het in India zwart van de gieren, maar dat is door de vergiftigingsaffaire historie. Daarna heb ik anderhalf jaar met Cecilia in Zuid-Amerika gezeten, en daar het vogelgeluidenvirus opgedaan. Het was in een nieuw natuurgebied in Zuidoost-Peru, Tambopata. Ik leidde er toeristen rond en er zaten ook mensen van Louisiana State University, waar Ted Parker medewerker van was. Ze waren bezig met geluiden verzamelen. Mijn vader heeft me een goede microfoon opgestuurd, en die is gewoon per post aangekomen. Anderhalf jaar heb ik overal geluiden opgenomen, waardoor we uiteindelijk weer bij Cornell University moesten komen, op voorspraak van Parker. Ze vonden het interessant als we voor geluiden naar Zuidoost-Azië gingen. Ze hadden het idee dat Nederlanders in Indonesië iets makkelijker konden reizen. Daarna heb ik heel lang in Maleisië, Thailand en Indonesië gezeten. Ik werkte samen met Frank Rozendaal en Jelle Scharringa, die zich nog meer dan wij in Aziatische vogels hebben gespecialiseerd.

Was het een baan?

Cornell betaalde wel wat, ook apparatuur. Het was toen allemaal veel bewerkelijker, nog niet de digitale tijd waarin je zelf je sonogrammetjes kon maken. Eens per jaar zaten we op hun kosten een maand in New York. Technicus erbij, selecteren, kopiëren. We hadden soorten die nog niet eerder waren opgenomen. Later zijn die ook door anderen gezien, het is allemaal betrekkelijk.

Intussen groeide Dutch Birding

Het was altijd een plezier om terug te komen. Je kreeg alle ontdekkingen te horen en die waren meteen voor iedereen beschikbaar. Wat je nu in een weekend op de vogellijn hoort, is wat je voor 1980 in een heel jaar hoorde. Die popularisatie is aardig gelukt. Als je een leuk vogeltje wilt zien, kan je kiezen.

Er was eerst wat animositeit van de gevestigde orde, zoals NJN'ers. En de Club van Vogelkundigen was wat van slag, want een aantal mensen daarvan zat bij Dutch Birding, dus werd meteen gesproken van een afsplitsing. Ik denk dat dat iets te veel eer was, want er was in het begin helemaal niet zo bij nagedacht. Na verloop van tijd kwam er samenwerking op gang met SOVON en de Nederlandse Ornithologische Unie, NOU. Dutch Birding is nu medeverantwoordelijk voor de commissies voor systematiek en naamgeving, CSNA, en de zeldzaamhedencommissie, CDNA. Sommige soorten worden talrijker, dat zijn dan SOVON-soorten. Zelden gaat het de andere kant uit. Onze eerste nieuwsbrief werd gepresenteerd op de landelijke SOVON-dag van 1988 in Ede. Later werd die in het tijdschrift geïncorporeerd als DB-Actueel. DB ontstond ook niet voor niets in 1979. Als je destijds afstudeerde was er echt geen baan te vinden. Het was mooi dat in die tijd organisaties als SOVON en Dutch Birding werden opgericht. Er waren talloze gratis krachten beschikbaar om dat allemaal draaiend te houden. Zo zijn die clubs begonnen, dat zou je nu niet meer kunnen doen. We hebben nu eigenlijk steeds een tekort aan medewerkers.

Jullie maken ook de jaaroverzichten

Dat deden we al heel snel, in het Engels. Limosa deed het in het Nederlands, maar die lieten na een tijdje weten dat het buiten hun belangstelling viel. Dus hebben we nu het ietwat rare gegeven dat het jaaroverzicht alleen nog in het Engels wordt gepubliceerd.

Dutch Birding ontwikkelde zich rap

Dankzij een heleboel mensen. Gerald Oreeel heeft er een heleboel jaren aan getrokken. Kees Hazevoet, hoewel die dat nu het liefst ontkent. Die is een aantal jaren een soort alleenheerser geweest. Mijn tijd gaat vooral zitten in emailtjes, telefoontjes, het benaderen van auteurs in spe, en het lezen van teksten. Het is allemaal zo goed gestroomlijnd door Enno Ebels en André van Loon, dat het ook allemaal wel meevalt hoor. En René Pop doet de foto's. We hebben denk ik 2500 abonnees. Birding World heeft er misschien twee keer zoveel, het Finse blad Alula minder.

Is Dutch Birding beter?

Nou, daar ga ik zelf geen uitspraken over doen. Maar de buitenlanders vinden van wel, tenminste wat ik zo aan commentaar

krijg. Het leukste was misschien nog wel dat Birding World, Ornithos en Limicola werden opgericht, met Dutch Birding als voorbeeld. Je had British Birds en Birding, en wij hebben van dat concept iets proberen te maken. En die drie hebben dat vervolgens op zijn Engels, Frans en Duits herhaald. En dat zelf weer kleur gegeven.

Waarom ben je nog steeds hoofdredacteur?

Dat weet ik ook niet. Waarschijnlijk omdat ik het nog steeds leuk vind en nog steeds mijn best doe. In het begin hadden we niet eens een hoofdredacteur, dat is een bedenkfel van recente tijd. We kregen allemaal titels: managing editor, adjunct. Vroeger was het gewoon een rijtje namen, dat was eigenlijk leuker. Een soort politburo.

Wat is het leukst?

Dutch Birding, fotografie. Reizen is leuk. Maar geluid opnemen is misschien wel het allerleukste. Je kan heel veel leuke dingen doen met vogels. Ik kan het iedereen aanraden.

En reizen leiden. Ontdek je wel eens wat?

Niks, in Nederland, niks bijzonders. De meeste mensen gaan wel eens naar een eiland, dat doe ik niet zo gauw. Hier in Nederland ga ik op de vondsten van anderen af, maar in Marokko, waar ik twee, drie keer per jaar heenga, loop ik alles af te zoeken, want daar moet je het allemaal zelf doen. Het hoogtepunt waren de Dunbekwulpen. Ik heb ze niet ontdekt, maar wel uitgevonden dat ze alleen daar nog voorkwamen, terwijl men dacht dat ze nog overal zaten. Ik deed mee aan een project van de toenmalige ICBP om de laatste winterverblijven van de Dunbekwulp in kaart te brengen. Alle plekken bezocht waar ze ooit in Marokko gezeten hebben. Tot in het zuidpuntje bij de Spaanse Sahara aan toe. Waarvan een of andere malloot beweerde dat hij ze er gezien zou hebben. Uiteindelijk bleken die drie vogels van Merja Zerga de enige te zijn. Latere waarnemingen geloof ik niet. Uit Hongarije niet, uit Italië niet, de bewijzen zijn niet doorslaggevend. Magnus Robb heeft naar de opnamen van de Italiaanse vogels geluisterd en die vond het gewone Wulpen. Aan de foto's kan je ook niet afzien dat het Dunbekwulpen waren. Die drie Marok-kaanse zijn verdwenen, letterlijk één voor één uitgestorven. Jammer voor al die organisaties die nog aan het zoeken zijn en daar sponsors voor proberen te vinden.

Arnold van den Berg
met geluidsapparatuur.
Foto: Harvey van Diek

Zoals met de Ivoorsnavelspecht. Daar zijn ze toch wel een beetje mee op hun bek gegaan. Zo leuk hè. Of eigenlijk heel jammer. Martjan Lammertink die zijn naam eraan verbonden had, heeft hem zelf niet gezien. En ze houden nog steeds vol dat het de Ivoorsnavel is geweest. Ze durven het niet toe te geven.

Hoe deel je je kostbare tijd in?

Ik doe niets anders dan vogeltjes en heb weinig nachtrust. Het reizen begeleiden vind ik erg leuk, vooral omdat je dan met mensen uit bent, die echt enthousiast zijn. Dat vind ik heerlijk. Ik durf niet te kijken wat ze ervoor betalen, dan word ik helemaal zenuwachtig. Ze hebben er veel geld voor over. Ik doe ook reizen in eigen land. Nederlandse vogelaars hebben dat nooit echt goed door, maar die ganzen hier, dat is echt iets bijzonders. Ik doe ook wel Noord-Amerika, dit jaar Florida. Maar het is niet zo dat ik elke maand weg ben hoor.

Je bent geen actievoerder, maar komt wel op voor Korea

Het gaat om een soort Waddenzee, het Saemangeum-gebied, dat nu ingepolderd is. Het is nogal wat hè, wat daar gebeurt. Nial Moores, die daar woont, werkt zo hard voor die gebieden. Jammer genoeg hebben we niks bereikt. Het is de doodsteek voor steltlopers als Nordmanns Groenpootruiter en Lepelbekstrandloper. Die laatste ging iedereen zoeken in Hongkong, maar in Saemangeum zaten echt groepjes. Geen idee waar die nu allemaal terecht moeten.

Wie zijn de beste vogelaars?

Scandinaviërs en Engelsen. Maar of het volkeren zijn of individuen? Als we bij Dutch Birding een probleem hebben met een roofvogel, gaat hij naar Dick Forsman. Veel andere soorten gaan naar Killian Mullarney in Ierland. Als die een bepaalde mening hebben, is die eigenlijk altijd wel goed. In Nederland heb je Pim Wolf en Nils van Duivendijk, die hebben ook wel een mening die niet op drijfzand is gebaseerd. Zo zijn er meer.

En jijzelf?

Ik ken mijn tekortkomingen. Dan ben je al een heel end. Ik vind alle vogels leuk, maar roofvogels bijvoorbeeld erg ingewikkeld. Ook in Europa. Mijn fotografie en geluiden opnemen zijn ook ontstaan uit een tekortkoming. Het bleek al heel gauw dat ik toch snel de mist inging met determineren, dus

begon ik me een ongeluk te slepen met geluids- en fotoapparatuur. Dat helpt en je komt daarmee soms tot een andere conclusie. Je kunt bijna alle soorten op geluid doen, er zijn vrijwel overal sonogrammen van. Al in het oude boek van Bergmann, een klassieker die lang over het hoofd is gezien. Bij heel veel soorten is een sonogram net zo beslissend als een foto, of zelfs meer. Vroeger had je een kast vol cassettebandjes, nu heb ik één harde schijf van de Sound Approach waarop al onze 30.000 opnames staan. Het zal zo worden dat je via internet kunt zoeken in een database: geef mij de roep van een Groenling in september. En dan krijg je zo'n kruisbekachtig iets te horen als nu bij mij in de tuin.

Wie bewonder je?

Theunis Piersma hoor ik wel eens op de radio. Die klinkt altijd heel enthousiast. Ben Koks is ook zo'n begeistert mens. Ik bewonder vooral enthousiasme en authenticiteit. Bij Dutch Birding zitten ook mensen die ik bewonder, maar het is misschien wat griezelig die te benoemen. En in het buitenland? Zo'n Bill Oddie kan dat prima, populariseren, ondanks zijn nukkige gedoe.

Je hebt veel boeken gemaakt en bewerkt.

Naarmate je ouder wordt, begint dat een beetje op te stapelen. Het laatste is het fraaie geluidenboek van Mark Constantine, waar Cecilia en ik aan hebben meegewerkt. Het is een soort basisboek, overigens wel in het Engels. Mark, Magnus Robb en ik vormen de Sound Approach, een soort compagnie. Cecilia heeft bedacht hoe het boek er uit moest zien. Er wordt aan de hand van sonogrammen heel veel uitgelegd over vogelgeluid. En het valt allemaal te volgen op de twee cd's in het boek. Ook Killian Mullarney neemt tegenwoordig veel geluiden op en leverde een bijdrage, evenals Dick Forsman.

Magnus heeft het leeuwendeel gedaan met het uitzoeken van de geluiden bij de babbels van Constantine. Mark is niet bang een naam te verliezen, dus hij kon makkelijk allerlei beweringen doen over netelige onderwerpen, zoals taxonomie. Hij neemt geen blad voor de mond. Hij gaat niet tegen onze inzichten in, maar zegt het wel op een erg populaire wijze, zonder misen en maren.

Over taxonomie en namen: nog maar één mees heet Parus. Onze andere mezen zitten plots in vijf geslachten.

We liepen een beetje achter in Europa. In

Amerika hadden ze al lang het geslacht Poecile. Het was wat vreemd dat dezelfde soorten én Parus én Poecile heetten. Deze stap is logisch en consequent. En vervelend voor degenen die met Parus is opgegroeid. De nieuwe generatie zal er geen moeite mee hebben, behalve als ze in die oude boekjes kijken. De volgorde hebben we overigens nog een beetje op zijn beloop gelaten hier en daar. Je kan wel zeggen welke families het meest aan elkaar verwant zijn, zodat je de eenden vooraan moet zetten, en de futen bij de flamingo's in plaats van bij de duikers. Dat zijn dingen die zo voor de hand liggen, dat je ze wel móet doen.

In elk eerste nummer van het nieuwe jaar staan de veranderingen. En dat is wel nodig ook, want het gaat hard. Er is namelijk ook een soort revival in Noord-Afrika. Men heeft ontdekt dat er veel meer aan de hand is dan alleen maar een ondersoortje hier en daar. Zo verschijnt binnenkort een herziening van de Rode Woestijnvink. Die van Turkije blijkt toch heel anders dan die van Marokko. Goed nieuws voor de soortenjagers. Of niet natuurlijk, als je er al geweest bent en je hem hebt gemist.

Je hebt pas onlangs je ringexamen gedaan

Ik ring op de vinkenbaan van Van Lennep, de oude vinker van inmiddels twee eeuwen geleden. Het is erg interessant om al die beestjes te kunnen bestuderen. Een voorrecht ze even vast te mogen houden. En het is lekker dichtbij, als ze wat leuksvangen ben ik er in tien minuten. Ze roepen me er ook bij als er iets gek is gevangen wat niet zo zeldzaam blijkt te zijn. Een kleurafwijking of zo. Het is ook interessant vanwege mijn CDNA-achtergrond: je ziet hoe denkprocessen gaan bij mensen die iets raars zien. Dat ze aan bepaalde soorten denken die het dan niet blijken te zijn.

Wat prefereer je, in een groep of alleen?

Toch alleen, gek genoeg. Met een parabooltje ergens in een bos. En dan is het juist erg leuk om iemand tegen te komen. Dan probeer ik altijd een praatje aan te knopen, omdat ik gemerkt heb dat je daar heel veel van opsteekt. Ze hebben net iets leuksvan gezien, bijvoorbeeld. Ik fiets ook graag even de duinen in, zo om een uur of één 's nachts, zo in het donker. Ik denk dat alleen zijn toch de meest intense ervaring oplevert.

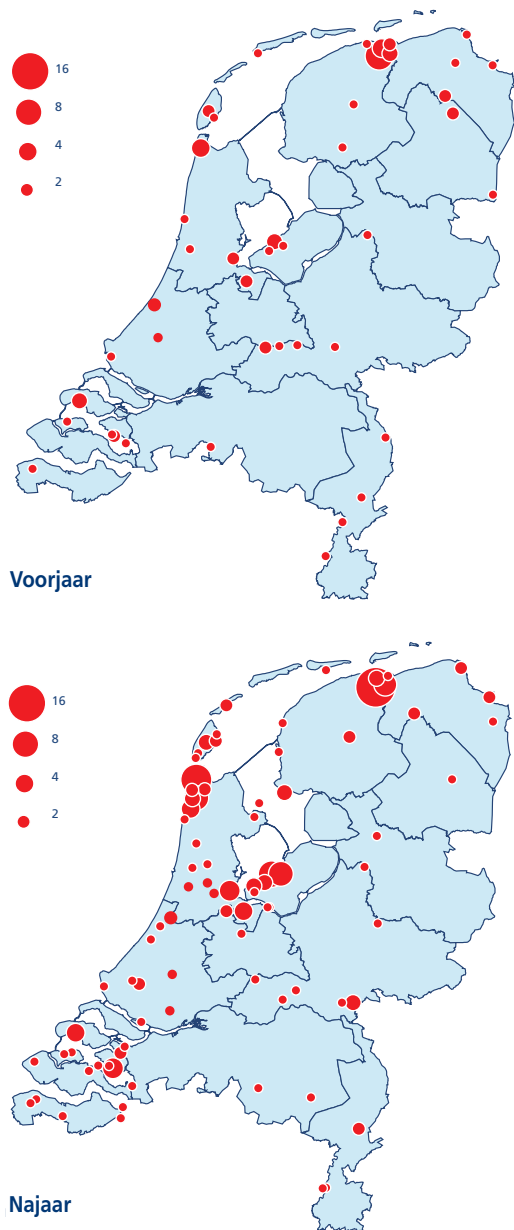
Guus van Duin

Gestreepte Strandloper: een zeldzame gast uit Amerika of... Siberië?

De Gestreepte Strandloper wordt wel de meest algemene transatlantische dwaalgast genoemd. Oudere veldgidsen spreken dan ook over de Amerikaanse Gestreepte Strandloper terwijl Noorse vogelaars warm lopen voor een "Alaskasnipe". Er zijn echter sterke aanwijzingen dat in ieder geval een deel van de vogels een Siberische herkomst heeft. Inmiddels staat deze steltloper ruim vijf jaar op de soortenlijst van het Bijzondere Soorten Project - niet broedvogels (BSP), een mooi moment om te kijken welke patronen in voorkomen we in ons land kunnen ontdekken.

Kuiken Gestreepte Strandloper. Foto: Raymond Klaassen
Mys Vastochmy, Pyasina Delta, Taymir, Siberia Russia (N74.128E86.732)

Figuur 1. Verspreiding van de Gestreepte Strandloper in 1961-2005 in het voor- en najaar, aantallen gesommeerd per atlasblok.

Herkenning en herkomst

Een Gestreepte Strandloper heeft veel weg van een kleine Kemphaan maar onderscheidt zich o.a. door een doorlopende, brede, donkere streep over de stuit en staart en een dicht gestreepte, scherp afgegrensde borst. In het najaar zijn de bovendelen van juveniele vogels regelmatig geschubd met bijna zwarte veercentra en roodbruine veerzandjes. Opvallend zijn eveneens de witte mantel- en schouderstrepen op de bovenzijde, kenmerken die bij adulte vogels veel minder opvallen of ontbreken. De broedgebieden liggen in arctisch Canada, Alaska en Siberië. Recent worden regelmatig territoriale vogels ten westen van de Oeral gemeld, net binnen de grenzen van Europees-Rusland. De overwinteringsgebieden liggen voornamelijk in Zuid-Amerika; kleinere aantallen - vermoedelijk Siberische broedvogels - brenge de winter door rond Australië.

Meeste vogels in de kustprovincies

Om meer inzicht te krijgen in de verspreiding, aantallen en leeftijdsopbouw werden 831 waarnemingen uit de periode 1961-2005 geanalyseerd. Deze waren afkomstig van Waarneming.nl (n=286), Dutch Birding (n=278), de Avifauna van Nederland 1 (n=102) en het BSP (n=165). De aantallen waarnemingen zijn onderling niet helemaal vergelijkbaar omdat bij de eerste twee bronnen iedere dag als afzonderlijke waarneming geldt, terwijl in de Avifauna en bij het BSP een waarneming de gehele periode dat een vogel ergens pleisterde omvat. Exclusief dubbel- en vervolgwarnemingen (meestal goed te reconstrueren) gaat het om ongeveer 196 waarnemingen van 247 vogels, waarvan bijna een derde uit het voorjaar. Deze voorjaarswaarnemingen kwamen verspreid uit het hele land, met een concentratie in het Lauwersmeergebied (figuur 1). In het najaar is het Lauwersmeer opnieuw favoriet, maar komen ook veel waarnemingen elders uit de kuststrook, onder andere Texel, de ondergelopen bollenveldjes in Noord-Holland, de regio Amsterdam en de omgeving van de Oostvaardersplassen. In het najaar worden

regelmatig 2 of 3 vogels bij elkaar gezien. Twee maal werden vier vogels gezien: op 1 september 2003 in de Keersluisplas (Fl) en op 5 augustus 2005 in de Ezumakeeg (Lauwersmeer). In het voorjaar werd zes maal een duo gemeld. Afgezien van een trekende vogel over de Elsgeesterpolder bij Voorhout (ZH) op 11 augustus 2003, hebben alle waarnemingen betrekking op pleisteraars. Zowel in het voor- als najaar blijven veel vogels één of enkele dagen aanwezig, soms tot ruim een week. Uitzonderlijk was de vogel die van 14 augustus tot 9 oktober 1983 nabij Serooskerke pleisterde.

Gescheiden doortrek adulte en juveniele vogels

In het voorjaar worden de eerste Gestreepte Strandlopers in april gemeld (5 waarnemingen). Mei is de beste tijd: 75% van alle vogels passeert tussen 6 mei en 2 juni (medianedatum 21 mei; figuur 2). De najaarstrek sluit naadloos aan op de voorjaarstrek. Zoals bij de meeste steltlopers arriveren de adulte vogels als eerste: 75% daarvan passeert tussen 3 juli en 26 augustus (medianedatum 2 augustus). Verschillen in timing tussen beide seksen komen niet tot uitdrukking in de gegevens, ofschoon onderzoek heeft laten zien dat mannetjes de broedgebieden eerder verlaten dan de vrouwtjes. Het verloop van de najaarstrek komt aardig overeen met bijvoorbeeld de Krombekstrandloper, waarvan eerst de adulten doortrekken en vanaf ongeveer 26 juli de eerste juvenielen in ons land verschijnen. De vroegste eerstejaars Gestreepte Strandloper is gemeld op 5 augustus (1995, Julianadorp). Van de eerstejaars vogels passeert 75% tussen 31 augustus en 30 september (mediaan 19 september). In de eerste helft van oktober neemt het aantal waarnemingen snel af (12 waarnemingen, 13 exemplaren). Extreem laat waren twee vogels in november in de Oostvaardersplassen (19 november 1988 en 9 november 2003).

Steeds minder zeldzaam

Gestreepte Strandlopers worden steeds vaker in ons land ontdekt (figuur 3), een tendens

die ook elders in Europa wordt opgemerkt en zeker niet alleen uit een groter aantal alerte waarnemers en een toegenomen determinatiekennis voortkomt (zie onder). Na de eerste waarneming in 1961 op Texel volgden er 8 tot 1981. Sindsdien is de soort ieder jaar in ons land waargenomen met vooral sinds 1999 -het laatste jaar dat waarnemingen door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) werden beoordeeld- een sterke toename. Het beste najaar was 2003 met ten minste 24 verschillende vogels. In Groot-Brittannië verdubbelden de aantallen in dat najaar zelfs ten opzichte van eerdere topjaren als 1984 en 1999. Volgend op de grote aantallen in najaar 2003 was voorjaar 2004 zowel in Nederland als Groot-Brittannië het beste voorjaar ooit (minimaal 21 vogels in Nederland). Binnen Europa worden veruit de meeste Gestreepte Strandlopers waargenomen in Groot-Brittannië, gemiddeld ruim 60 vogels per jaar (tabel 1). In Frankrijk en Nederland, maar vooral in Noord-Europa (Zweden, Denemarken) zijn de aantallen duidelijk lager. In alle genoemde landen neemt het aantal Gestreepte Strandlopers recent duidelijk toe (tabel 1).

Zien we wel Amerikaanse Gestreepte Strandlopers?

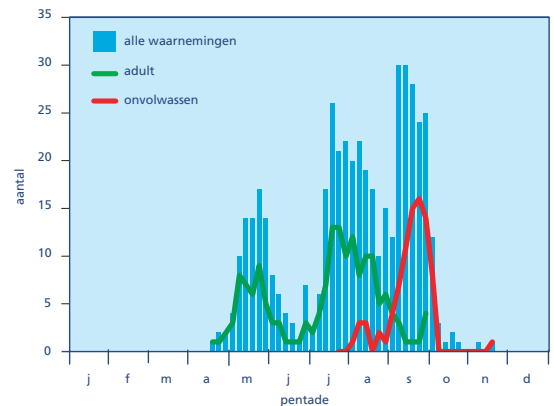
Er zijn uit Europa voor zover bekend geen ringterugmeldingen beschikbaar van in het broedgebied geringde Gestreepte Strandlopers. Zekerheid over de herkomst van de vogels is er daarom niet. Wel zijn er verschillende theorieën omtrent de herkomst in omloop. De naam Amerikaanse Gestreepte Strandloper, tot en met 1987 gangbaar, geeft aan dat vanouds algemeen werd verondersteld dat de soort uit Noord-Amerika afkom-

stig was. Het grote aantal vogels in Groot-Brittannië, dat als een groot vangnet voor Amerikaanse vogels voor het Europese vasteland ligt, paste goed in dat beeld. Ook de verspreiding in Frankrijk, waar de soort vooral langs de Atlantische kust opduikt (47% in Finistère, de westpunt van Bretagne) wijst in deze richting. Deze vogels zouden vanuit Canada naar Europa 'doorgeschoten' kunnen zijn, bijvoorbeeld tijdens Atlantische depressies of -vermoedelijk belangrijker- met behulp van de oostwaarts gerichte straalstroom.

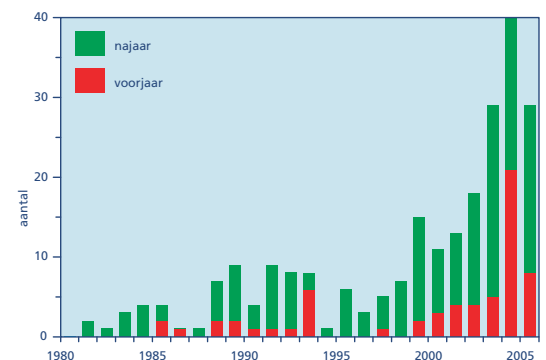
Een meer gedetailleerde analyse geeft echter ook voeding aan alternatieve hypothesen, namelijk een oostelijke herkomst vanuit West-Siberië. In Groot-Brittannië verschijnen de eerste vogels in de nazomer doorgaans langs de Noordzeekust (en niet langs de westkust, wat je zou verwachten bij Amerikaanse vogels). Ook de verspreiding van de waarnemingen in juli en augustus kent een oostelijker zwaartepunt dan de waarnemingen later in het najaar. Frankrijk kent een soortgelijk patroon: de daar vrij zeldzame adulte vogels worden vooral gezien in juli, in het oosten van het land. Daar komt bij dat Gestreepte Strandlopers aan de oostkust van Amerika tamelijk schaars zijn; 90% van de vogels trekt geconcentreerd via een trekbaan door het centrale deel van de Verenigde Staten en niet langs de oost- of westkust. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Gestreepte Strandlopers op eilanden in de Atlantische Oceaan, zoals op Sable Island (180 km uit de kust van Nova Scotia, Oost-Canada) en op de Azoren doorgaans minder algemeen zijn dan bijv. Bonapartes Strandloper en Amerikaanse

Tabel 1. Overzicht van het aantal Gestreepte Strandlopers in enkele Europese landen met het gemiddeld aantal vogels in twee perioden. De laatste twee kolommen geven het aandeel dat in het voorjaar wordt gezien (t/m 15 juni) en het aantal vogels waarop het percentage betrekking heeft.

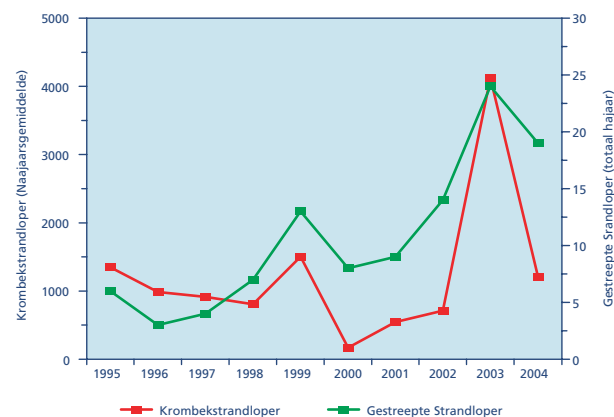
	N/jaar	periode	N/jaar	periode	% voorjaar	N
Groot-Brittannië	63.5	1980-1999	ca. 250	2003	8.5	615
Frankrijk	10.0	1981-1997	19.0	1998-2003	6.0	215
Nederland	4.9	1980-1999	23.3	2000-2005	30.7	215
Zweden	4.1	1980-1995	11.3	1996-1999	26.1	134
Denemarken	1.5	1980-1999	5.2	2000-2005	31.3	64
Finland	-	-	-	-	39.7	68
Nederland kust	-	-	-	-	28.8	184
Nederland binnenland	-	-	-	-	41.9	31

Figuur 2. Seizoensverloop van de Gestreepte Strandloper per vijfdaagse periode (balkjes). De twee lijnen geven de (gescheiden) doortrek weer van adulte en juveniele vogels (1961-2005).

Figuur 3. Aantal waargenomen Gestreepte Strandlopers per voor- en najaar in 1980-2005.

Figuur 4. Aantal Krombekstrandlopers (gemiddeld per maand voor monitoringgebieden in juli-september) en het aantal Gestreepte Strandlopers (totaal voor najaar) in 1995-2004.

Nieuwe BSP-soorten: Zwarte Zeekoet en Kuifleeuwerik

De Commissie Dwaalgasten Avifauna Nederland heeft besloten met ingang van 1 januari 2007 de Zwarte Zeekoet niet meer te beoordelen omdat de soort te frequent in ons land wordt waargenomen. Waarnemingen vanaf 1 januari zijn welkom bij het Bijzondere Soorten Project - niet broedvogels (ponscode 825).

Een tweede nieuwe soort voor het BSP is de Kuifleeuwerik (ponscode 133). Deze vroeger vrij algemene soort is op weg te verdwijnen uit ons land. Waarnemingen van deze standvogel zullen vooral vanuit de laatste bekende broedgebieden komen maar ook elders wordt de soort nog wel eens gezien, zoals bijvoorbeeld jaarlijks op telpost Breskens. Door het verzamelen van losse waarnemingen hopen we inzicht te krijgen in de verspreiding en verdere aantalsontwikkeling van deze fraaie vogel. Hoewel ook deze soort vanaf 1 januari 2007 aan de soortenlijst wordt toegevoegd zijn oudere waarnemingen (vanaf 1989) eveneens welkom om meer zicht te krijgen in bijvoorbeeld het seizoenspatroon.

BSP contactpersonen

Hieronder een overzicht van alle contactpersonen. Deze lijst met daarbij de (email-) adressen is ook te vinden op www.sovon.nl. In tegenstelling tot de broedvogelprojecten gebruiken we bij het BSP geen District 20 (Waddengebied, zie figuur achterin SOVON-Nieuws). Het Waddengebied maakt bij het BSP deel uit van de districten 1, 2 en 3 waarbij de provinciegrenzen worden gevolgd. Post voor de contactpersonen loopt via het SOVON-kantoor.

1. Noord-Holland-noord: Bob Woets
2. Friesland: Dick Schut
3. Groningen: Theo Bakker
4. Drenthe: Remco Drewes
5. Twente: Bé van Kuik
6. Overijssel-west: Vincent Martens
7. Flevoland: André van den Berg
8. Noord-Holland-zuid: Wim van der Schot
9. Zuid-Holland-noord: Ben Gaxiola
10. Utrecht: Gert Ottens
11. Veluwe: Bart van Buren
12. Achterhoek: Erik Ernens
13. Grote Rivieren: Bas van Dijk
14. Zeeland: Alex Wieland
15. Brabant-west: Martin van Leest
16. Brabant-oost: Wiel Poelmans
- 17/18. Limburg: Ran Schols
19. Zuid-Holland-zuid: Sander Elzerman

Goudplevier, terwijl die soorten in Europa juist minder worden gezien dan de Gestreepte Strandloper.

Van de Siberische broedvogels is bekend dat veel individuen naar het oosten richting Alaska wegtrekken en vervolgens dezelfde trekroute afleggen als de Amerikaanse/Canadese broedvogels. De afstand die ze

daarbij moeten overbruggen tot in de Latijns-Amerikaanse overwinteringsgebieden bedraagt liefst 16.000 km. Er zijn aanwijzingen dat Gestreepte Strandlopers recent steeds westelijker gaan broeden, mogelijk al tot op de toendra's in het uiterste oosten van Europees Rusland. Hiermee overlapt het broedgebied met dat van de bij ons doortrekkende Krombekstrandloper en Kleine Strandloper. Het lijkt dan ook aannemelijk dat (een deel van) deze Gestreepte Strandlopers in westelijke richting wegtrekt. Uit een radarstudie bleek dat vrijwel alle steltlopers ten westen van 100° oosterlengte (Centraal-Taimyr) naar het westen wegtrekken. Trekellingen in juli-augustus 2001 bij Dikson, in het uiterste westen van Taimyr, bevestigen dat dit ook voor tenminste een deel van de Gestreepte Strandlopers opgaat. Begin augustus passeerden er op de beste dagen tientallen Gestreepte Strandlopers in zuidwestelijke richting (max. 37 op 10 augustus; H. Schekkerman). Ook wat verder naar het oosten, nabij de Pyasina-Delta, trokken groepjes Gestreepte Strandlopers (max. ca. 10 ex.) in de nazomer in westelijke richtingen (R. Klaassen). Een andere aanwijzing voor een Siberische herkomst is de sterke parallel in aantallen Krombekstrandlopers en Gestreepte Strandlopers dat ons land aandoet (figuur 4). Dit suggereert dat de aantallen bij beide soorten door overeenkomstige factoren worden beïnvloed, bijvoorbeeld door predatiedruk in relatie tot broedsucces (lemmingrijke jaren kennen vanwege minder predatie een hoger broedsucces) en door gunstige winden tijdens de wegtrekperiode.

Ook mede gezien het toegenomen aantal waarnemingen (overeenkomstig het westwaarts uitbreidende broedareal) is het aannemelijk dat een belangrijk deel van de West-Europese Gestreepte Strandlopers van Siberische origine is. Bij de late najaarsvogels die in Groot-Brittannië en West-Frankrijk opduiken zullen ook vogels zitten met een transatlantische herkomst. In ons land zien we waarschijnlijk maar heel weinig echte Amerikaanse Gestreepte Strandlopers.

Met dank aan Gert Ottens voor hulp bij het verzamelen van buitenlandse literatuur en Hans Schekkerman, Frank Willems en Raymond Klaassen voor informatie over de Siberische broedgebieden.

Arjan Boele & Erik van Winden

Opnieuw weinig Kwartel- koningen

Niet veel meer dan 80 Kwartelkoning-territoria werden in 2006 vastgesteld. Opnieuw weinig ten opzichte van het gemiddelde van 380 territoria in 1997-2003, en inmiddels het derde jaar in successie met kleine aantallen. Een analyse die SOVON momenteel uitvoert in samenwerking met de Britse RSPB laat zien dat de aantalsontwikkeling van Kwartelkoningen in grote delen van Europa in hoge mate synchroon verlopen. Het is waarschijnlijk dat de lagere aantallen in ons land niet (alleen) door lokale omstandigheden worden bepaald, maar veel meer ook afhangen van factoren die op populatieniveau spelen. Welke omstandigheden precies verantwoordelijk zijn voor de soms grote fluctuaties zal aan de hand van waterstanden in rivieren en weersgegevens worden uitgezocht. Samen met de Radboud Universiteit in Nijmegen (Afdeling Milieukunde) zal verder het voorkomen in het riviereengebied nader onder de loep worden genomen. In 2006 zal lokaal het hoge water op sommige plaatsen langs de rivieren vestiging minder aantrekkelijk hebben gemaakt (enkele roepende mannetjes werden zelfs door hoog water verdreven). In hoeverre de geringe neerslaghoeveelheden (en wellicht daardoor verminderde voedselbeschikbaarheid?) een rol spelen is onduidelijk. Voor het eerst werd in vrijwel alle gebieden na aankomst in mei een afname vastgesteld. In kerngebieden als het Oldambt werden na begin juni zelfs vrijwel geen vogels meer waargenomen. Meer informatie over Kwartelkoningen is te vinden op www.kwartelkoning.nl

Kees Koffijberg & Jan Schoppers

Foto: Peter Eekelder

Arjan Boele, nieuwe coördinator LSB

Per 1 oktober is Arjan Boele de nieuwe coördinator van het Landelijke Soortonderzoek Broedvogels (LSB). Hij werkt al vele jaren bij SOVON onder meer als landelijk coördinator van het Punt-transect-tellingen (PTT-) project van wintervogels en het Bijzondere Soorten Project. Een deel van zijn taken zal worden overgenomen door anderen. Arjan zal zich binnen het LSB vooral richten op de algehele gang van zaken en op het onderdeel zeldzame broedvogels. Hij zal veel contacten onderhouden met de districtscoördinatoren. Het LSB is een belangrijk project voor SOVON, vooral ook in relatie tot Vogelrichtlijngebieden. We wensen Arjan succes met zijn nieuwe taken en gaan er vanuit dat hij het werk van z'n voorganger Michiel van der Weide met verve zal voortzetten.

'SOVON gaat over lijken!' Verzamelt u mee?

Wie regelmatig eropuit trekt om vogels te kijken zal af en toe stuiten op een dode vogel. Uit nieuwsgierigheid zullen velen zo'n kadaver van dichtbij bekijken om te bepalen welke (onder)soort het betreft en of er ringen of andere bijzonderheden zijn. Zo worden vaak interessante gegevens verkregen.

Onlangs is er een nieuw project van start gegaan, namelijk het Kadaver-onderzoek van SOVON. Hiervoor zijn we nog op zoek naar mensen die met enige regelmaat dode vogels vinden en die vogelkadavers willen verzamelen. Die kadavers worden dan in een laboratorium onderzocht om na te gaan of een vorm van vogelgriep de doodsoorzaak is.

Wij willen door monitoring van dode wilde vogels voldoende zekerheid krijgen over de afwezigheid van vogelgriep onder in het wild levende vogels in Nederland. Het onderzoek richt zich op soorten met een verhoogd risico op introductie en verspreiding van vogelgriep. Dit zijn eenden, zwanen, ganzen, reigers, futen, Buizerd, enkele soorten steltlopers en meeuwen. Om goed laboratoriumonderzoek mogelijk te maken zoeken we verse en complete kadavers van deze soorten. Mensen die verwachten in de komende maanden een aantal van dergelijke kadavers te vinden, kunnen een grote bijdrage leveren aan het onderzoek. Als u zich aanmeldt ontvangt u van ons een pakket waarin materialen zitten om kadavers schoon en eenvoudig te vervoeren, alsmede een ontheffing om dat te doen. Het transport naar het laboratorium wordt door SOVON verzorgd. Een uitgebreide beschrijving van dit project is te vinden op www.sovon.nl, waar u zich ook kunt aanmelden.

Voor aanmeldingen of vragen kunt u ook contact opnemen met Roy Slaterus (projectcoördinator), roy.slaterus@sovon.nl, 06-49390496.

Michiel van der Weide vertrekt bij SOVON

We zullen hem missen als roerganger van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB). Michiel heeft als regelneef bij uitstek het LSB en vooral de soms weerbarstige onderdelen Zeldzame broedvogels en Vogelrichtlijngebieden goed op de kaart weten te zetten. Michiel was geïnteresseerd in een meer beleidsmatige taakinfilling en die heeft hij nu gevonden bij de Provincie Overijssel (dat zal wennen worden als ambtenaar!). We wensen Michiel veel plezier in z'n nieuwe werkomgeving en hij kan er van op aan dat we in zijn voetsporen verder zullen gaan met het LSB. Als teller zullen we hem nog regelmatig tegenkomen en we verwachten natuurlijk jaarlijks op de juiste wijze uitgewerkte gegevens van zeldzame broedvogels!

Veldleeuwerik. Foto: Hans Gebuis

2006 Jaar van de Veldleeuwerik

Terwijl veel tellers (begin september) hun gegevens nog aan het uitwerken zijn en de eerste Veldleeuweriken binnenkort zuidwaarts trekken, willen we de vlotte instuurders van telgegevens belonen door alvast enige voorlopige uitkomsten te laten zien.

Met het Jaar van Veldleeuwerik willen SOVON en Vogelbescherming Nederland met speciale tellingen enig inzicht krijgen in de achterliggende oorzaken van de duizelingwekkende afname in de voorbije decennia. Tellers van het Broedvogel Monitoring Project (BMP), van het Atlasproject voor broedvogels en andere geïnteresseerden is gevraagd informatie te verzamelen over het habitatgebruik van broedende Veldleeuweriken, juist ook in gebieden waar weinig wordt geteld, zoals akkerland.

De spelregels waren in het kort dat tellers het aantal Veldleeuwerik-waarnemingen in BMP-proefvlakken of in aangewezen kilometerhokken registreerden. Elke waarneming werd aan een type habitat of vorm van gebruik gekoppeld, zoals graan- of aardappelteelt, wel of geen veebegrazing en hoogte van de vegetatie in duinen en op heide. Tevens werd gevraagd de aanwezige habitat en gewassen en landgebruik in het km-hok of proefvlak te beschrijven.

Wat is reeds ontvangen?

Bij deze voorlopige uitwerking is simpelweg uitgegaan van het totale aantal registraties (BMP) of het hoogste aantal per bezoek (km-hok). Inzendingen zijn er tot dusverre grofweg uit alle delen van het land, maar naar verhouding weinig uit de duinen, terwijl enkele akkergebieden goed uit de verf zijn gekomen. In totaal gaat het om gegevens van 33 BMP-proefvlakken met 753 registraties van Veldleeuweriken en 258 km-hokken met 796 registraties.

Veel of weinig leeuweriken?

BMP-proefvlakken scoren in doorsnee hogere aantallen leeuweriken dan km-hokken (tabel 1). Dat kan liggen aan het feit dat BMP-proefvlakken gemiddeld groter zijn dan 1 km² en/of in relatief Veldleeuwerikrijke gebieden liggen. Km-hokken zijn tijdens het atlasproject 1998-2000 willekeurig geselecteerd en in 2006 zijn binnen deze selectie km-hokken aangewezen waar in 1998-2000 nog Veldleeuweriken aanwezig waren. In 2006 waren in ongeveer eenderde van deze km-hokken in geen velden of wegen meer zingende Veldleeuweriken te bekennen. Dit duidt op een voortschrijdende terugval sinds het atlasproject.

Waar zitten de meeste?

Voorlopige resultaten duiden op een grote voorkeur voor extensief gebruikt grasland, vooral in gebieden zonder vee (41% van alle registraties; tabel 2). Dit type habitat scoort vooral hoog door de ingestuurde gegevens van enkele vliegvelden met grote grasvlakten. De verwachting is dat met meer ingestuurde gegevens (heide, duinen) de verschillen genuanceerder zullen zijn. Topscores van 40 tot 290 Veldleeuwerik-registraties per gebied werden in deze extensief gebruikte graslanden en op heidevelden gehaald. In het agrarisch gebied zijn vooral akkers met granen, aardappelen, bieten en ook uien goed vertegenwoordigd. Gangbaar gebruikte boerengraslanden zonder vee vielen met 7% van de geregistreerde Veldleeuweriken laag uit. Vroeger zat hier de bulk van onze Veldleeuweriken. De andere onderscheiden typen habitat herbergen ieder 1 tot 4% van de Veldleeuweriken. Een opvallend klein aandeel van de Veldleeuweriken is aanwezig in gangbaar gebruikt grasland dat door vee wordt begraaft of dat recent is gemaaid, in bermen, braakliggende percelen, faunaranalen en heide met hoge begroeiing. Verrassend hoog was het aandeel van 3% in maïssakkers, vooralsnog geconcentreerd in enkele regio's.

Kom op, inleveren!

Met bovenstaande cijfers is een tip van de sluier opgelicht. Als iedereen snel de telgegevens opstuurt, kunnen we de sluier geheel omslaan en ons verbazen over wat er dan tevoorschijn zal komen. Uit de duinen zijn bijvoorbeeld nog geen positieve Veldleeuwerik-registraties ontvangen en van menige teller op de heide en in het boerenland verwachten we ook nog het nodige. Iedereen alvast bedankt voor de bijdrage.

Tabel 1. Ingevulde Veldleeuwerik-registraties op een rij.

Aantal gebieden:	km-hokken	BMP-proefvlakken
zonder Veldleeuweriken	88	11
met 1 tot 10 leeuweriken	89	13
met 11 tot 25 leeuweriken	20	9
Gemiddeld aantal per gebied	3	23
Maximum aantal per gebied	22	290

Tabel 2. Type landschap, vegetatie en gebruik van geregistreerde Veldleeuweriken (km-hokken en BMP-proefvlakken gecombineerd)

Extensief gebruikt grasland zonder vee	637 (41%)
Extensief gebruikt grasland met vee	167 (11%)
Akker met gras	140 (9%)
Gangbaar gebruikt grasland zonder vee	116 (7%)
Akker met aardappel, biet	92 (6%)
Heide, vrij hoge begroeiing zonder vee	72 (5%)
Overige	325 (20%)

Recent verschenen

Nieuw rapport internationale Waddenzee: Breeding birds in the Wadden Sea in 2001

Onlangs is de derde editie van het internationale broedvogelrapport van de Deense, Duitse en Nederlandse Waddenzee verschenen. Deze rapportage vindt plaats in het kader van het *Trilateral Monitoring en Assessment Program* van de trilaterale samenwerking in de Waddenzee en is tot stand gekomen dankzij een opdracht van de Directie Regionale Zaken van het Ministerie van LNV in Groningen. Het geeft een overzicht van de broedvogelpopulaties in 2001 en de aantalsontwikkelingen vanaf 1991. Bij veel soorten zijn ook gegevens van 2001-2004 verwerkt om het geheel actueel te houden. Het rapport biedt een algemeen overzicht van aantallen en ontwikkelingen en een bespreking per soort met details omtrent verspreiding, aantallen, trends en eventuele achtergrondinformatie. Nederland blijkt vooral van belang voor soorten als Lepelaar, Stormmeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Blauwe Kiekendief en Aalscholver. Vergeleken met de Deense en Duitse Waddenzee zien onze aantalsontwikkelingen er bij tal van soorten minder rooskleurig uit.

Het rapport is in principe aan alle Wadvogeltellers gestuurd, maar een pdf van het rapport is ook verkrijgbaar via www.wadden-sea-secretariat.org/TMAP/wse22/wse22. Koffijberg K., Dijkse L., Hälterlein B., Potel P. & Südbeck P. 2006. Breeding birds in the Wadden Sea in 2001. Wadden Sea Ecosystem 22. CWSS/TMAG/JMMB, Wilhelmshaven. ISSN 0946-896X.

Herken onze uilen & herken onze roofvogels

Marc Plomp (Plomp Digital Video) komt met deze twee nieuwe DVD's. De uilen-dvd behandelt 13 Europese uilensoorten; de roofvogelversie 35 in Europa aan te treffen soorten. Bij de beelden zijn vele close-ups en vliegbeelden. Het commentaar gaat in op herkenning, voorkomen en gedrag. Naast Nederlands kunt u dit ook in Duits of Engels genieten.

De DVD's kosten € 16,95 per stuk en zijn te bestellen door dit bedrag over te maken op rekening 336357869 t.n.v. Plomp Digital Video onder vermelding van DVD1000 voor de roofvogels en DVD1010 voor de uilen (en natuurlijk uw adresgegevens).

Veldagenda 2007 voor de actieve natuurwaarnemer

Voor mensen die in hun "vrije tijd" de natuur in willen is er vanaf 1 oktober een inspirerende natuuragenda. De ideale planner voor veldwerk!

Deze agenda is er eentje om mee aan de slag te gaan, om "natuurspraken" in te noteren, met extra ruimte voor aantekeningen in het weekeind.

Waarnemen en doorgeven van soorten wordt gestimuleerd door de Veldagenda. Aansluitend op "Soort van de maand – op stap en tellen in de natuur" staat er elke maand een soort in de schijnwerper, van ijsvogel tot weidebeekjuffer. Handig zijn de websites van natuurorganisaties voor het doorgeven van waarnemingen, en de activiteiten zoals landelijke dagen, cursussen en symposia.

Deze PGO-agenda wordt uitgegeven door de KNNV Uitgeverij, samen met de VOFF, de Natuurkalender en WILDzoekers en gaat € 12,95 kosten.

Ornithologisch Jaarverslag Texel 2005

De Vogelwerkgroep Texel brengt voor de negende keer een ornithologisch jaarverslag uit. Ze voegden daartoe hun eigen gegevens samen met die van de Nederlandse Zeevogelgroep, de wadvogeltellingen, ganzen- en zwanentellingen en broedvogelinventarisaties. Daarnaast natuurlijk ook de waarnemingen van eilanders en overkanters. De 56 pagina's zijn niet alleen maar gevuld met tekst; men treft ook staafdiagrammen, grafieken en kleurenfoto's aan.

Het ornithologisch jaarverslag 2005 is te bestellen door € 8,- over te maken op giro 5312854 ten name Vogelwerkgroep Texel, Den Burg, o.v.v. Jaarverslag 2005 en natuurlijk uw naam en adres.

Nederlandse Fauna deel 7: De dagvlinders van Nederland

Weer een nieuw deel in deze serie. *De dagvlinders van Nederland* bundelt alle beschikbare kennis over de 106 soorten Nederlandse dagvlinders. Overzichtelijke kaarten en grafieken - op basis van waarnemingen van de zeventiende eeuw tot 2003 - tonen per soort de verspreiding en de ontwikkelingen daarin. Voeg hierbij de vele kleurenfoto's, infor-

matie over levenswijze en gedrag en concrete aanbevelingen voor beheer en het is duidelijk dat dit voor vlinderliefhebbers én natuurbeheerders een compleet naslagwerk is. Het aantal bedreigde vlinders is de afgelopen 10 jaar flink toegenomen: van 41 naar 48 soorten. Herstel van sommige soorten is mogelijk, mits passend beheer wordt toegepast. Deze atlas is dan ook een stimulans voor natuurbeheerders om het tij te keren. Een uniek standaardwerk. Geeft per soort veel gegevens over o.a. de biotoop, levenswijze, verspreiding, determinatie, bedreiging, bescherming en beheer. Met prachtige foto's, verspreidingskaarten en overzichtelijke grafieken.

In de serie 'Nederlandse Fauna' verschenen eerder: *De sprinkhanen en krekels van Nederland* (deel 1), *De Nederlandse zoetwatermollusken* (deel 2), *De Nederlandse loopkevers* (deel 3), *De Nederlandse libellen* (deel 4), *Atlas van de Nederlandse broedvogels* (deel 5). *De Wespen en mieren van Nederland* (deel 6).

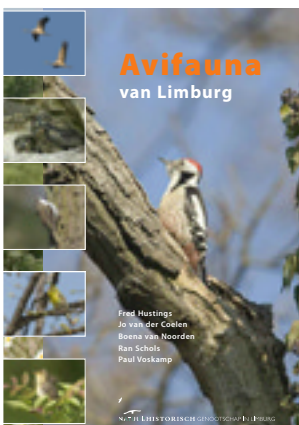
De dagvlinders van Nederland: 348 p., 23,5 x 30,5 cm, genaaid, gebonden, full-colour, € 49,94, ISBN 90 5011 227 7; Uitgever: Naturalis / KNNV Uitgeverij / EIS-Nederland; Auteurs: F.G. Bos, M.A. Bosveld, D.G. Groenendijk, C.A.M. van Swaay en I. Wynhoff; De Vlinderstichting

Aankondiging Avifauna van Limburg

Medio december 2006 verschijnt de nieuwe Avifauna van Limburg. Hiermee wordt voor het eerst sinds het klassieke werk van P.A. Hens uit 1965 een volledig en uitgebreid overzicht geboden van het voorkomen van vogels - in de broedtijd maar ook daarbuiten - in deze provincie.

Het boek verschijnt in een serie over de natuur in Limburg, uitgegeven door de Stichting Natuurpublicaties Limburg, waarbij o.a. planten, vissen, dagvlinders en zoogdieren aan bod komen. Dit deel over vogels bestaat grotendeels uit ruim 350 soortbesprekingen, die rijkelijk gelardeerd zijn met verspreidingskaarten, trendgrafieken, doortrekkpatronen en andere technische illustraties. Daarnaast zijn er algemene hoofdstukken over avifaunistiek, landschap en broedvogels en het belang van Limburg voor vogels.

Het 720 pagina's tellende, in full-colour uitgegeven boek is voorzien van honderden in Limburg geschoten foto's van zowel bijzondere als gewone vogelsoorten. Een indruk kan worden verkregen via de website www.limburgvogels.nl.

De vanaf 10 december geldende prijzen (incl. verzendkosten) zijn € 42,50 voor leden van het Natuurhistorisch

Genootschap in Limburg en € 52,50 voor niet-leden. Bij voorintekening geldt een gereduceerd tarief. Op 16 december om 14.00 uur zal het boek gepresenteerd worden in Theaterhotel De Oranjerie in Roermond.

Voorintekening

De prijzen tijdens de voorintekening tot 10 december 2006 bedragen (inclusief verzendkosten) € 37,50 voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en € 42,50 voor niet-leden. Indien u het bestelde boek komt afhalen op de presentatie op 16 december betalen leden slechts € 30,- en niet-leden € 35,-. U dient het bedrag tijdig over te maken op gironummer 429851 van het Publicatie-bureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick o.v.v. 'Avifauna'. Vermeld hierbij uw adres, postcode en woonplaats in verband met de toezending! Bij buitenlandse betalingen vermelden: BIC PSTBNL21 en IBAN: NL 80 PSTB 0000 429851. Bestelde exemplaren worden in januari 2007 verzonden.

Recente SOVON-rapporten

Alle rapporten zijn op te halen als pdf op www.sovon.nl via menu publicaties. Sinds het vorige nummer van SOVON-Nieuws verschenen de volgende rapporten:

Schekkerman H., Teunissen W. & Oosterveld E. 2005. **Resultaatonderzoek Nederland Gruttoland; broedsucces van grutto's in beheersmozaïeken in vergelijking met gangbaar agrarisch graslandgebruik.** Alterra-Document2, SOVON-onderzoeksrapport 2005/10.

Willems F., van Turnhout C., Loos W.-B. & Zoetebier D. 2006. **Belang van het Nederlandse duin- en kustgebied voor broedvogels.** SOVON-onderzoeksrapport 2006/07.

Koffijberg K. & Schäffer N. 2006. **International single Species Action Plan for the conservation of the Corncrake (Crex crex).** Technical Series no. 19, CMS/AEWA, Bonn. SOVON-informatierapport 2006/09.

Daarnaast verscheen een inventarisatie-rapport van de Meinweg.

Een zonovergoten WILDwaterweekend

Een aantal WILDzoekers trof elkaar in het weekend van 8 tot 10 september in de Schoorlse Duinen tijdens het tweede WILDwaterweekend. De weergoden waren zeer goed gezind, want het was stralend weer met fraaie lichten. De beide jeugdbonders hebben hun beste beentje voorgezet. Op het programma stonden vogelexcursies, er kon gesurfd worden en er werd gekord. Bij het laatste wordt een groot sleepnet door de branding getrokken en op die manier worden veel waterdieren gevangen. Vooral het surfen is erg populair bij de jongens en meiden. Hoogtepunten waren een Bruinvis door de branding, Kleine Jagers en een Middelste Jager over zee, honderden Goudplevieren in de Putten van Petten, een jagende Sperwer en een zeer late Gierzwaluw. Tijdens het avondprogramma werden nachtvlinders gevangen en deden de kinderen een spannend nachtspel. De meeste kinderen zijn waarschijnlijk vermoeder naar huis gegaan dan ze gekomen waren. Maar ja, dat hoort er natuurlijk een beetje bij.

Ook de komende tijd staan er allerlei spannende zaken op het programma, zoals burlende edelherten op de Veluwe kijken, een spectaculaire samenzwering, de wilde herft, diersporen speuren en nog veel meer. Kijk op www.wildzoekers.nl voor hoe, wat, waar en nog veel meer wildavonturen.

WILD ZOEKERS

Onvolledig geprepareerd

In het vorige nummer van SOVON-Nieuws werd in het interview met Marcel Lindeman de vraag voorgelegd wat te doen met een dode vogel. We werden erop geattendeerd dat het antwoord - in de vriezer leggen- weliswaar correct, maar ook onvolledig is. Alle in Europa in het wild voorkomende vogels (en ook vele soorten die op andere continenten broeden), zijn in Nederland beschermd en het is verboden ze in je bezit te hebben. Dat geldt eveneens voor dode vogels, onderdelen daarvan (bijvoorbeeld een vleugel) of producten van vogels (eieren, nesten). Vindt u een dode vogel die u wilt laten prepareren, dan moet u naar het politiebureau waar u op de afdeling bijzondere wetten een vervoersvergunning kunt krijgen

om het dier naar een preparateur te brengen. Dat is redelijk korte termijn-werk, want op het moment dat u die vogel oprapt bent u in principe al in overtreding. De vogel wekelang in uw vriezer bewaren is een illegale situatie.

Vandaar ook dat u zich dient aan te melden (roy.slaterus@sovon.nl, 06-49390496) als u mee gaat doen aan het project waarin vogelkadavers worden verzameld ten behoeve van monitoring in het kader van de vogelgriepdreiging. U krijgt dan naast de benodigde hulpmiddelen een ontheffing Flora- en faunawet die het mogelijk maakt dat u dode vogels enige tijd bewaart of transporteert.

Meerjarenvisie 2006-2009 en Jaarverslag 2005 verschenen

Het kan u misschien ontgaan zijn, maar vlak voor de zomer zag de nieuwe Meerjarenvisie 2006-2009 het licht. Frank Saris berichtte in zijn voorwoord in SOVON-Nieuws 2005-4 al over de hoofdlijnen ervan. De samenvatting is inmiddels verstuurd aan Vogelwerkgroepen, coördinatoren, collega- & partnerorganisaties etc. Daarnaast verscheen in juli het jaarverslag 2005. Rijkelijk laat zult u misschien denken, een half jaar na afloop van het jaar. Dit heeft echter alles te maken met het feit dat we een vereniging zijn: het jaarverslag wordt vastgesteld door de Ledenraad en deze doet dat in haar juni-vergadering. Vandaar.

U kunt een gedrukte versie van de Meerjarenvisie (samenvatting) en/of het Jaarverslag 2005 aanvragen door een mailtje te sturen naar bianca.kamps@sovon.nl of via tel. 024 - 684 81 11. Uiteraard zijn beide verenigingspublicaties en de uitgebreide versie van de Meerjarenvisie ook te downloaden via www.sovon.nl/publicaties.

In memoriam Paul Boeren

Onlangs bereikte ons het droeve bericht van het overlijden van Paul Boeren (75). Paul was een natuurman in hart en nieren, en eentje die daar zowel in het veld als aan de vergadertafel volop blijf van gaf. Jarenlang speelde hij een centrale rol in de zeer actieve vogelwerkgroep van de KNNV-VWG Voorne-Putten.

Een telling op de Westplaat; een inventarisatie van een mooi stukje van Voorne's Duin: Paul draaide er zijn hand niet voor om. Daarnaast was hij actief in diverse overlegcircuits: met de hete adem van een van 's werelds grootste havens in de nek was de druk op zijn geliefde natuurgebieden immer groot. Voor SOVON was Paul, samen met zijn goede vriend Adrie van der Heiden, eind jaren negentig actief als coördinator voor het Broedvogelatlaspject. De heren hadden hun zaken prima voor elkaar: het beeld van de noordelijke Delta in de atlas is dankzij hen zonder meer compleet. We zullen er moeten wennen aan het idee dat die immer actieve Paul er plots niet meer is.

Zijn familie wensen we de kracht toe om dit grote verlies te verwerken.

Grenzeloos genieten van vogels en natuur

Programma 2006

Hongarije	08/10 - 15/10 *
Oman	15/10 - 26/10 *
Ethiopië	19/10 - 09/11
Gambia	10/12 - 22/12 *

*) vol

Programma 2007

Thailand	10/01 - 26/01
Zuid-Afrika	01/02 - 17/02 **
India	16/02 - 04/03 **
Sallandse Heuvelrug	20/04 - 22/04
Lesbos - a	27/04 - 04/05 **
Lesbos - b	04/05 - 11/05 **
Terschelling	12/05 - 16/05
Helgoland	28/05 **
Brazilië	22/07 - 05/08 **
Tanzania	24/07 - 05/08 **
Bulgarije	15/09 - 22/09 **
Texel	27/09 - 30/09
Ethiopië	25/10 - 14/11 **
Gambia	09/12 - 20/12 **

***) kleine wijzigingen mogelijk

Stichting Vogelreizen
telefoon: 026-3723990

info@stichtingvogelreizen.nl
www.stichtingvogelreizen.nl

Bewaar al uw waarnemingen overzichtelijk bij elkaar
Bekijk in één oogopslag in welk jaar de zwaluw het vroegst arriveerde
Zie met een druk op de knop waar u de meeste soorten gezien hebt

BirdTrack Vogelkijksoftware

Invoer van gebieden
Excursiebeheer
Gebruik met meer waarnemers
Bevat 10.000 soorten
Opslag foto's
Gebruikersvriendelijk

Bewaren vogelgeluiden
Opslag kaarten van elk gebied
Analyse met grafieken
Uitvoer naar website of Excel

Gratis download:
Voor een evaluatieversie of meer info, ga naar www.birdtrack.nl

VOGELBOEKEN

het Internationale
Vogelboeken
Verzendhuis

De specialist in vogelboeken met méér dan 2500 titelsop voorraad.

Raadpleeg onze catalogus op internet:
site: www.birdbooks.nl

De Oldhorst, Zuiderzeestraatweg 415
8091 PA Wezep

tel. 0525-631139 fax 0525-633123
E-mail: birdbooks@introweb.nl

Dobry Den
R E I Z E N

Lindestraat 4
2313 DA Leiden
tel.: 071-5141782
info@dobyden.nl
www.dobyden.nl

Dobry Den Reizen
stimuleert duurzaam
toerisme

Vogel- en Natuurreizen 2007

Polen (i.s.m. Stichting Wólka, www.wolka.org)

April: Poolse Karpaten: uilen, spechten en hoenders

Mei: Biebrza en Bialowieza, dé vogelreis (5 vertrekdata)

Mei: Lubelskie, nationale parken, vogelreis

Mei: Oderdelta en Wartavallei, vogelreis

Juli: Biebrza en Bialowieza, kano-wandeleis

September: Biebrza en Bialowieza, natuurreis

Hongarije

Mei: Bükk, Tisza en Hortobagy, vogelreis

Mei: Kis-Balaton, vogelreis

Ook individuele reizen in Polen, Roemenië, Tsjechië, Hongarije en Slovenië voor vogelaars, wandelaars, fietsers, kanovaarders en ouders en kinderen.

Observeren. Vastleggen. Winnen.

De fotowedstrijd „Digiscoper of the Year 2006“

Profiteer van de kans om uw foto's aan een internationaal publiek te tonen. Impeer de jury! De drie „Digiscopers of the Year“ winnen elk een deelname aan een Digiscoping cursus in Zuid-Afrika en de beste 20 foto's worden in het Swarovski Optik Digiscoping jaarboek 2007 gepubliceerd. Sluiting van de inzendingstermijn is 31 oktober 2006. Deelnamevoorwaarden en inlichtingen over de inzending op www.swarovskioptik.com.

Swarovski Optik Benelux, Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel,
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers), info@swarovskioptik.be

SWAROVSKI
OPTIK

www.swarovskioptik.com

Limosa

In Limosa 79-2 (september 2006)

- **Seksratio bij Smienten** in de winter: zijn mannen dominant of zijn ze beter bestendig tegen lage temperaturen? Jan Hulscher laat zien hoe nuttig onderzoek in de eigen woonplaats kan worden uitgevoerd;
- **Ransuilen** houden er zoals bekend **gemeenschappelijke roestplaatsen** op na. Willem van Manen telde jarenlang roestplaatsen bij Assen en vergelijkt het gebruik met de lokale broedpopulatie en het voedselaanbod;
- Verdeling van **broedzorg bij Kieviten**. Videomateriaal voor het weidevogel-predatieonderzoek leverde niet alleen informatie op over predators en predatiekansen, het geeft ook inzicht in de verdeling van de broedzorg over de seksen. Door Frank Jongbloed, Hans Schekkerman en Wolf Teunissen.

Verder onder andere gepland voor komende nummers:
 Voorkomen van **Dwergganzen** in Nederland en terreingebruik in het Oudeland van Strijen, **nieuwe voedselbron voor Eiders in de Waddenzee** en broedende **Zeearenden** in de Oostvaardersplassen.

Informatie over abonnementen:
 Jacob de Vries, Oosterend 10b, 8897 HX Oosterend,
 jacobbird@xs4all.nl

Insturen van en informatie over manuscripten:
 Rob Vogel, p/a SOVON, Rijksweg 178,
 6573 DG Beek-Ubbergen, rob.vogel.nl

Leave nothing but footprints, take nothing but memories. sponsoring Butan/Sovonproject 2005

Gemaakt voor kritische ogen

De nieuwe Bynolyt collectie staat wederom garant voor de beste prijs-kwaliteit verhouding en biedt de echte vogelaar waar voor zijn zicht

* volgens recente onderzoeken

Bynolyt Tern
NIEUW
 8x45, 10x45

De Tern dakkant kijkers zijn bedoeld als lichtsterke robuuste kijkers voor allround gebruik. Het kijkerhuis is met zijn zacht rubberen bekleding en duimuitsparing aan de onderkant uitgekend vorm gegeven, zodat de handligging uitstekend is. Waterproof. Scherpgebied vanaf 3 meter.

Bynolyt Sparrow WPR
NIEUW
 8x32, 10x32, 8x42, 10x42

De Sparrow serie is volledig vernieuwd. Waterdichte, gasgevulde behuizing, extreem licht, twist-up oogkappen, bak-4 prisma's en fully multi-coated lenzen. Een prijstopper van de bovenste plank!

Technolyt als importeur is de specialist op het gebied van verrekijkers en telescopen. Voor meer informatie kijk op www.technolyt.nl, of vraag onze **nieuwe** uitgebreide verrekijker en telescopen brochure aan. Bel 075 6474547 of mail naar info@technolyt.nl.

TECHNOLYT hoofdsponsor landelijke SOVON dag, Vogelfestival 2006 en de Foto Natura Aldabra expeditie 2005

Kijkers vanaf € 22,50 •
 Zeiss en Swarovski
 vanaf € 348,00

Windstopper fleece •
 vanaf € 109,95

Blouse vanaf € 45,00 •

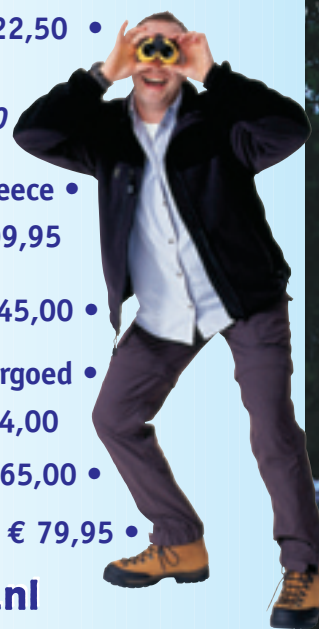
Thermisch ondergoed •
 vanaf € 14,00

Broeken vanaf € 65,00 •

Schoenen vanaf € 79,95 •

www.bever.nl

20.000 artikelen voor een avontuurlijke vakantie

Alles wat u nodig heeft als u de deur uit gaat.

functionele kleding
 o.a. wind-, waterdicht, ademend
 sneldrogende kleding
 thermisch ondergoed

verrekijkers

Bynolyt, Minolta, Swarovski en Zeiss

fototassen

kampeeraccessoires

wandelschoenen

boeken en kaarten

bergsportmateriaal

en nog veel meer...

foto: Haglöfs

Alkmaar Kanaalkade 53 • Almere Markerkant 1303 MN • Amersfoort Kamp 53 • Amsterdam Stadhouderskade 4 • Apeldoorn Stationsstraat 134 • Arnhem Utrechtsestraat 3 • Breda Wilhelminastraat 22 • Den Haag The Globe Waldorpstraat 15 • Eindhoven Leenderweg 202 • Enschede Haaksbergerstraat 116 • Groningen St. Jansstraat 17 • Haarlem Zijlweg 63 • Hengelo Brink 120 • Hilversum Havenstraat 16 • Leeuwarden Voorstreek 39 • Leiden Nieuwe Rijn 45 • Maastricht Scharnerweg 66 • Nijmegen Marikenstraat 2 • Rotterdam Adm. de Ruyterweg 33 • Steenwijk Woldmeentherand 11 • Tilburg Koningsplein 2 • Utrecht Balijelaan 10 • Antwerpen/Merksem Bredabaan 968.

Vraag onze GRATIS catalogus aan op www.bever.nl

Foto: Yvonne Bloemena

Vliegende deur steelt harten tijdens succesvol Vogelfestival

Voor de derde keer op rij organiseerden Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer en SOVON het Vogelfestival in de Oostvaardersplassen. Dit jaar was het thema roofvogels en dat bleek een schot in de roos. Velen die in het weekend van 26-27 augustus het festival bezochten, namen de jonge Zeearend waar die dit voorjaar in het uitgestrekte natuurgebied geboren is. Ondanks enkele hevige onweersbuien op zondag werd het festival door zo'n 9000 personen bezocht, ongeveer even veel als vorig jaar. Ruim 100 standhouders op het gebied van vogels, vogels kijken en natuurritten presenteerden zich. In een aparte hal waren kunstenaars en natuurfotografen vertegenwoordigd. De kunstenaars vervaardigden een gezamenlijk kunstwerk dat op zondagmiddag, onder luid applaus, werd aangeboden aan Staatsbosbeheer, de gastheer van het natuurgebied.

Honderden bezoekers gingen mee op een grote variatie aan excursies. Behalve de befaamde Zeearenden werden o.a. Wespendieven, Visarenden, Zwarte ooievaars, een Kraanvogel en een Koereiger waargenomen. De opbrengst van het evenement gaat naar een zeearendproject in de Oekraïne. Daar broeden 80-100 paren en verblijven 's winters enkele honderden arenden van elders. De vogels kampen er met voedselgebrek en worden door stropers geschoten. Een vertegenwoordiger van de Oekraïense Vogelbescherming mocht zaterdagmiddag een cheque in ontvangst nemen voor de aanschaf van een 4W-drive. Daarmee kunnen de vogelbeschermers hun activiteiten ook op de moeilijk bereikbare plaatsen verrichten.

Kijk op www.vogelfestival.nl voor een sfeerimpressie.

Zoek de verschillen

De opletende lezer was het misschien al opgevallen, maar het SOVON-logo en daarmee onze gehele huisstijl heeft een kleine aanpassing ondergaan. Werd SOVON in lopende teksten altijd al met 5 hoofdletters geschreven, tot voor kort was dat in het logo nog niet het geval. Met als gevolg dat het ook in lopende teksten regelmatig mis ging. Kortom, voortaan dus:

Omdat de verandering niet zo wereldschokkend is gaan we geen papier, enveloppen e.d. weggooiden, maar gewoon rustig opgebruiken. Per 1 januari 2007 zal naar verwachting alles in de 'vernieuwde huisstijl' gedrukt zijn.

NB Gebruikt u ons logo op website, nieuwsbrief of anderszins en u heeft het logo nog niet digitaal toegestuurd gekregen? Surf dan naar www.sovon.nl en kijk onder 'publicaties'.

Van papieren naar digitale nestkaart

De afgelopen jaren is de overgang gemaakt van de papieren naar de digitale nestkaart. Hiermee kunt u zelf uw nestwaarnemingen op eenvoudige wijze beheren en bewerken. Het aantal gebruikers van dit invoerprogramma stijgt gestaag. En daarmee slinken de enorme stapels gele kaarten die per post binnenkwamen.

Sinds juli 2006 is een geheel vernieuwde versie van de digitale nestkaart te downloaden via www.sovon.nl/nestkaart. In deze versie is de invoer verbeterd, het programma gebruiksvriendelijker gemaakt en kunnen er meer soorten gegevens worden ingevoerd. Verder zijn er nu verschillende analyses mogelijk: overzicht aantal nestkaarten; gemiddelde eerste legdatum, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen; broedsucces (Mayfield en klassiek) en verliesoorzaken. De resultaten zijn op te slaan in een bestand dat eenvoudig is in te lezen in o.a. Excel.

Het inzenden van de nestgegevens is vereenvoudigd. Dat gaat nu via internet (in één bestand via een speciale webpagina) in plaats van per email met aparte bestanden als bijlage.

Voor de lijst met alle aanpassingen zie www.sovon.nl/nestkaart.

